

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра прикладної лінгвістики

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи

магістра

на тему: «Зіставний аналіз лексичних конотацій у мовних культурах світу.
Укладання довідника (Україна, Німеччина, англomовні країни)»

ХАІ.703.723лМ. 23О.035.719л45 ПЗ

Виконав: студент II курсу, групи 723лМ
Спеціальність 035 «Філологія»

Освітня програма «Прикладна
лінгвістика»

Шейн Ілля Олександрович

Керівник: канд. філол. наук, доцент,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Рижкова В. В.

Рецензент: доктор технічних наук,
професор кафедри інтелектуальних
комп'ютерних систем, Національний
технічний університет «Харківський
політехнічний інститут», Н. В. Шаронова

Харків – 2024

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет _____ Гуманітарно-правовий
 (повне найменування)
 Кафедра _____ Прикладна лінгвістика
 (повне найменування)
 Рівень вищої освіти _____ другий (магістерський)
 Спеціальність _____ 035 Філологія
 (код та найменування)
 Освітня програма _____ Прикладна лінгвістика
 (код та найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ В.В. Рижкова
 (підпис) (ініціали та прізвище)

« 06 » грудня 2024 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

_____ Шеїну Іллі Олександровичу
 (прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема дипломної роботи Зіставний аналіз лексичних конотацій у мовних культурах світу. Укладання довідника (Україна, Німеччина, англомовні країни)

керівник дипломної роботи Рижкова Вікторія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету від «21» жовтня 2024 р. № 1942-уч

2. Термін подання студентом кваліфікаційної роботи – «29» листопада 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи Теоретична частина: праці науковців щодо поняття лексичної конотації, її ролі в міжкультурній комунікації, особливостей лексикографії як науки загалом та укладання довідників зокрема.

Практична частина: дослідження лексичних конотацій мовних культур світу на матеріалі фразеології, сталих висловів та асоціацій, проведення зіставного аналізу, укладання довідника (Україна, Німеччина, англомовні країни).

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати)

1. Проаналізувати теоретичне підґрунтя виникнення та розвитку поняття лексичної конотації та особливості досліджень цього явища українських та закордонних учених.

2. Схарактеризувати міжкультурну комунікацію як науку й визначити, яку роль відіграють у ній лексичні конотації. 3. Проаналізувати лексикографію як науку та

схарактеризувати довідник як її об'єкт. 4. Відібрати масив фразеологічних одиниць, сталих висловів та асоціацій для зіставного аналізу лексичних конотацій. 5. Виконати зіставний аналіз визначених груп конотацій та встановити рівень схожості й розбіжності у різних культурах. 6. Укласти довідник лексичних конотацій.

5. Перелік графічного матеріалу _____

Рисунків – 15, презентація в Power Point – 14 слайдів.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділи 1–7	Рижкова В.В. – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики	06.02.2024	29.11.2024
Спецчастина	Гелетка М.Л. – кандидат філологічних наук, доцент	06.02.2024	29.11.2024

Нормоконтроль _____ В.В. Рижкова « 06 » грудня 2024 р.
(підпис) (ініціали та прізвище)

7. Дата видачі завдання «06» лютого 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів роботи	Підпис керівника
1	Теоретична частина: підібрати та провести аналіз відібраного теоретичного матеріалу щодо явища лексичної конотації; міжкультурної комунікації та лексикографії як наук загалом та довідника як об'єкта другої зокрема, відібрати масив ілюстративного матеріалу для зіставного аналізу лексичних конотацій.	12 червня 2024	
2	Завершити роботу над теоретичною частиною дослідження. Практична частина: виконати зіставний аналіз відібраних груп конотацій у різних культурах світу, встановити рівень схожості та розбіжності.	01 вересня 2024	
3	Завершити роботу над практичною частиною. Спецчастина: укласти довідник лексичних конотацій (Україна, Німеччина, англomовні країни).	10 листопада 2024	
4	Підготувати дипломну роботу в повному обсязі для подачі на попередній захист.	23 листопада 2024	

Здобувач вищої освіти _____
(підпис)

І.О. Шеїн
(ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____
(підпис)

В.В. Рижкова
(ініціали та прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. Лексична конотація у мовознавчій науці	10
1.1. Виникнення та розвиток поняття конотація у мовознавстві.....	10
1.2. Становлення конотації як суто мовознавчого явища та подальші дослідження XIX–XX ст.	11
1.2.1. Особливості досліджень Дж. Міла, К. Бюлера та класифікація Л. Блумфілда.....	11
1.2.2. Дослідження конотацій у контексті укладання навчальних лексикографічних джерел.....	14
1.2.3. Поняття конотативної семіотики Л. Єльмслева	17
1.3. Багатогранність мовознавчого терміна конотація та особливості його трактування.....	18
1.3.1. Підходи закордонних дослідників до трактування терміна конотація.....	18
1.3.2. Особливості досліджень конотації в українській лінгвістичній науці	19
1.4. Трактування конотації як мовознавчого явища у сучасній науці.....	21
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 1	23
РОЗДІЛ 2. Міжкультурна комунікація як наука	24
2.1. Міжнародна комунікація як галузь знань і роль культурного контексту	24
2.2. Теорія висококонтекстуальних і низькоконтекстуальних культур	25
2.3. Лексичні конотації у контексті міжкультурної комунікації	28
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 2	29
РОЗДІЛ 3. Лексикографія як галузь мовознавчої науки	30
3.1. Загальна характеристика лексикографії як науки	30
3.2. Основні принципи лексикографування.....	31
3.3. Типологія лексикографічних джерел	33
3.3.1. Класифікація словників за В. Дубічинським	33
3.3.2. Стисла характеристика деяких видів словників	35
3.4. Особливості лексикографії в умовах розвитку цифрових технологій	36
3.4.1. Визначення, історія й типологія електронних словників.....	36
3.4.2. Порівняльна характеристика різних видів словників.....	40
3.4.3. Перспективи розвитку електронних та онлайн-словників.....	43
3.5. Довідник як об’єкт лексикографії	46

3.5.1. Місце довідника у системі науково-популярних видань	46
3.5.2. Стисла характеристика найпоширеніших видів довідників	47
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 3	49
РОЗДІЛ 4. Зіставний аналіз лексичних конотацій назв природних явищ	51
4.1. Зіставний аналіз конотацій неба	51
4.2. Зіставний аналіз конотацій води.....	53
4.3. Зіставний аналіз конотацій вогню	54
4.4. Зіставний аналіз конотацій дощу	56
4.5. Зіставний аналіз конотацій вітру	57
4.6. Зіставний аналіз конотацій хмар	59
4.7. Результати зіставного аналізу лексичних конотацій природних явищ	61
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 4	62
РОЗДІЛ 5. Зіставний аналіз лексичних конотацій зоонімів	63
5.1. Зіставний аналіз конотацій собаки	63
5.2. Зіставний аналіз конотацій кішки	64
5.3. Зіставний аналіз конотацій вівці	67
5.4. Зіставний аналіз конотацій слона	67
5.5. Зіставний аналіз конотацій лева	68
5.6. Результати зіставного аналізу лексичних конотацій зоонімів	69
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 5	70
РОЗДІЛ 6. Зіставний аналіз лексичних конотацій кольоративів.....	71
6.1. Зіставний аналіз конотацій білого кольору.....	71
6.2. Зіставний аналіз конотацій чорного кольору.....	73
6.3. Зіставний аналіз конотацій червоного кольору	75
6.4. Зіставний аналіз конотацій жовтого кольору	77
6.5. Зіставний аналіз конотацій синього кольору	78
6.6. Зіставний аналіз конотацій зеленого кольору	80
6.7. Результати зіставного аналізу лексичних конотацій кольоративів	82
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 6	83
РОЗДІЛ 7. Особливості зіставного аналізу лексичних конотацій та укладання довідника	84
7.1. Добирання конотем для зіставного аналізу лексичних конотацій	84

7.2. Принципи добирання ілюстративного матеріалу	86
7.4. Загальний результат зіставного аналізу лексичних конотацій у різних культурах світу	87
7.5. Особливості укладання довідника лексичних конотацій	88
7.6. Перспективи подальших досліджень і потенціал розширення довідника лексичних конотацій	92
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 7	93
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	97
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	100
ДОДАТКИ	101

ВСТУП

Будь-яка мова послідовно розвивається не лише засобами поповнення словникового запасу, але й завдяки тому, що мовні одиниці набувають нових смислових відтінків, що, у широкому розумінні, називають лексичною конотацією.

Актуальність. Жива мова зазнає впливу соціально-політичних, економічних та культурних особливостей суспільства. Це висвітлюють і лексичні конотації, дослідження системи яких становить науковий інтерес у багатьох аспектах.

Лексична конотація як комплексне явище є мовним підґрунтям пізнання особливостей світогляду представників різних культур, і, отже, є безпосереднім способом дослідити особливості становлення та розвитку певної культури, з'ясувати нюанси та національну специфіку менталітету певної нації.

Наукова новизна полягає в тому, що, попри наявність ґрунтовних теоретичних досліджень явища лексичної конотації, аспект зіставного аналізу та систематизації даних все ще недостатньо опрацьований. Якісно структурована інформація щодо лексичних конотацій у різних культурах може слугувати суттєвим доповненням таких наук, як лінгвокраїнознавство, міжкультурна комунікація, перекладознавство тощо.

Об'єкт роботи – лексичні конотації у різних культурах світу.

Предмет роботи – зіставний аналіз певних категорій лексичних конотацій у культурах України, англомовних держав та Німеччини і укладання довідника.

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити явище лексичної конотації, виконати зіставний аналіз лексичних конотацій у різних культурах світу й укласти довідник.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- дослідити історію виникнення поняття конотація та його розвиток;
- схарактеризувати особливості досліджень українських і закордонних учених лексичної конотації як явища;

- визначити актуальні питання явища лексичної конотації у сучасній науці;
- схарактеризувати міжкультурну комунікацію як науку;
- визначити роль лексичних конотацій у міжкультурній комунікації;
- схарактеризувати лексикографію як науку;
- визначити особливості типології та класифікації лексикографічних джерел у сучасній науці;
- схарактеризувати історію виникнення, розвиток та перспективи електронних лексикографічних джерел;
- схарактеризувати довідник як об'єкт лексикографії й дослідити особливості класифікації довідників;
- виконати зіставний аналіз визначених груп конотацій;
- встановити рівень схожості та розбіжності сприйняття конотем у культурах України, англомовних держав та Німеччини;
- укласти довідник лексичних конотацій;
- визначити подальші перспективи дослідження.

У роботі використано такі методи дослідження:

- вивчення теоретичних даних;
- метод проведення аналізу;
- описовий метод;
- зіставний метод.

Робота складається зі вступу, семи розділів, висновків, списку літератури, списку ілюстративного матеріалу та додатків.

Матеріалом для роботи слугують фразеологічні одиниці, сталі вислови та асоціації в українській, англійській та німецькій мовах, дібрані з фразеологічних, асоціативних та електронних словників, зокрема «Фразеологічний словник української мови» (головний укладач – М. Білоніженко, 998 сторінок, «Англо-український фразеологічний словник» М. Баранцева, 1056 сторінок, та «Український асоціативний словник» С. Мартінек, 344 сторінки.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, щоб зробити внесок до теоретичного аспекту лінгвокраїнознавства та міжкультурної комунікації у контексті особливостей світогляду представників різних культур крізь призму лексичних конотацій.

Практична цінність роботи полягає в укладенні довідника лексичних конотацій у різних культурах світу з подальшою можливістю його розширення й доповнення.

Публікації. За 2024 рік опубліковано:

1. Шеїн І. О. Зіставний аналіз лексичних конотацій чорного кольору в українській, британській та німецькій культурах / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Science, Technology, Innovation: Global Trends and Regional Aspects» – Таллінн, 2024.

2. Шеїн І. О. Порівняльний аналіз лексичних значень конотеми «синій» у різних культурах світу / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Social Communications in the Conditions of Globalization of Society: Challenges and Prospects» – Ліон, 2024.

3. Шеїн І. О. Зіставний аналіз лексичних конотацій образу собаки в культурах України, Великої Британії та Німеччини / Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Modern Philological Research in the Context of Intercultural Communication» – Сарагоса, 2024.

4. Шеїн І. О. Лексичні конотації назв природних явищ у мовних культурах світу / В. В. Рижкова, І. О. Шеїн // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія : Філологія. – №69. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2024 (подано до друку).

РОЗДІЛ 1. Лексична конотація у мовознавчій науці

1.1. Виникнення та розвиток поняття конотація у мовознавстві

Мовознавче поняття конотація має тривалу історію становлення від початку його зародження та виокремлення як окремого явища до остаточного оформлення у сучасному розумінні. Слід зазначити, що визначення терміна конотація становить певну складність, оскільки його багатогранність охоплює зміст чималої кількості лінгвістичних категорій.

Історія латинського з походження терміна починається приблизно з XIII століття. Вперше у контексті семантики слова його почали вживати у галузі схоластичної логіки здебільшого у філософському й теологічному дискурсах. У XIV столітті паралельно з розвитком семіотики поняття конотація зазнало суттєвого розширення значеннєвого об'єму [10, с. 191].

Якщо від початку поняття конотація було визначенням семантики лексичної одиниці, то вже згодом його стали вживати як спосіб розрізнити слова відповідно до образу та дії залежно від їхнього змісту. У галузі семіотики контекст терміна конотація поступово розширювався та став охоплювати знакові системи мислення [10, с. 191].

Становлення конотації як мовознавчого терміна сягає періоду граматики Пор-Рояля, де це поняття вживали на позначення якостей на відміну від субстанцій. Слід зазначити про складність структури загального поняття значення, що складається з поняттєвої суті, предметних субстанцій та їхніх ознак і властивостей [10, с. 191].

Іншими словами, основою значення є його поняттєва суть, яку також називають інтенсіоналом. Ця суть реалізується у предметних субстанціях, які мають назву екстенсіонал. Предметні субстанції, зі свого боку, мають властивості або набувають їх, «нарощуючи» додаткові значення, що і є власне конотаціями [10, с. 191].

У мовознавчому дискурсі XIX століття термін конотація набув ширшого значення та став охоплювати всі емоційно-забарвлені елементи змісту висловів, що можливо зіставити з прагматичним аспектом мовлення.

1.2. Становлення конотації як суто мовознавчого явища та подальші дослідження XIX–XX ст.

1.2.1. Особливості досліджень Дж. Міла, К. Бюлера та класифікація Л. Блумфілда

Суттєвий внесок у теоретичне вивчення явища конотації зробив британський філософ Дж. Міл. Роботи фахівця охоплювали здебільшого логіко-філософський аспект конотації, де підґрунтям є протиставлення конотації та денотації. З погляду логіки, конотація – це сенс або зміст поняття на відміну від денотації лексичної одиниці, тобто розширення обсягу поняття, де охоплено всю сукупність об'єктів [7, с. 82].

Відповідно до концепції Дж. Міла, конотація – це ознаки, про які повідомляє слово. Таким чином філософ наблизився до сучасного розуміння цього поняття в мовознавчому контексті. Визначення конотації за Дж. Мілом відбувається згідно з окремою системою розуміння знаків [7, с. 82].

Так, денотація виконує функцію екстенсійного значення знаків, а конотація – інтенсійне. Іншими словами, вчений трактує конотацію як знакову систему, для якої інша знакова система є предметом вираження. Для наочності систему Дж. Міла наведено на рис. 1.

Якщо порівняти вислови «Це неможливо» та «Це не видається можливим», очевидно, що їхній зміст однаковий. Утім, другий вислів набуває додаткового конотативного значення: граматична конструкція висвітлює приналежність вислову до бюрократичної клішованої форми вираження.

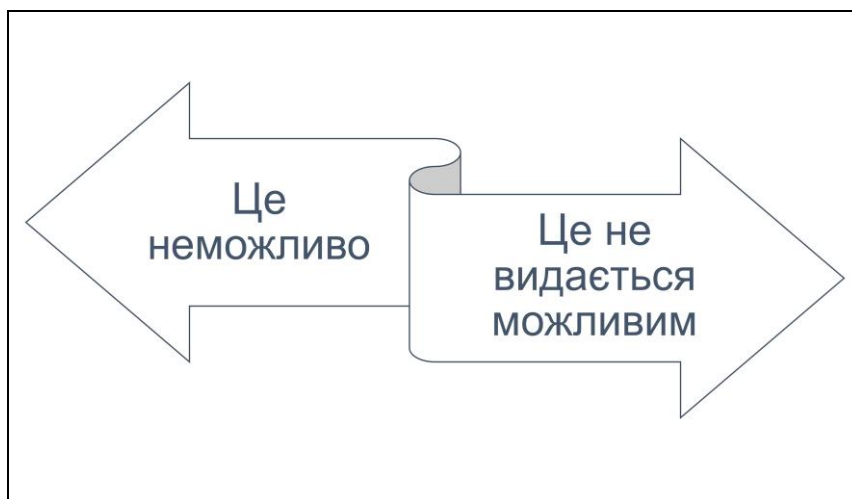

Рис. 1 Схематичне зображення концепції конотації за Дж. Мілом як співвідношення знакових систем

Серед подальших досліджень конотації як суто лінгвістичного явища заслуговують на увагу роботи німецького психолога й мовознавця К. Бюлера. Вчений продовжив розвивати концепції Дж. Міла і тлумачив конотацію як «пробіл слова, що повинен заповнитись контекстом» [Цит. за: 7, с. 82].

Підґрунтя досліджень К. Бюлера сягають часів античності та класичної схоластичної логіки. Так, прикметник *білий* є позначенням не лише властивості та фіксування факту білого кольору у прикметника, але й своєрідним носієм цієї якості та одночасно – засобом позначити того, хто ним володіє. Іншими словами, слово *білий* позначає всі білі предмети: сніг, папір тощо [7, с. 82].

Визначну роль у розширенні змістового об'єму поняття конотації у семіотиці відіграв французький філософ і теоретик семіотики Р. Барт. Учений визначав конотацію як «стимулятор значення образу, що є символічним, оцінним або таким, що залежить від почуття» [Цит. за: 7, с. 82].

На думку фахівця, конотації зумовлені культурою, але, з іншого боку, функціонують відповідно до правил та не обмежуються окремими знаками. Натомість вони тісно пов'язані цими знаками між собою, як у єдиному тексті.

Важливою думкою Р. Барта слід вважати тезу щодо універсальності конотації як інструменту історичної антропології: суспільство має певну потребу

в тому, щоб фіксувати вторинні значеннєві відтінки, а в структурі мови закладено можливість задовольнити цю потребу [7, с. 82].

Учений зазначав, що конотація є своєрідним змістом, для якого денотативна система відіграє роль вираження. Конотативну систему як більш комплексне поняття слід вважати такою, де план вираження є окремою знаковою системою. Підсумкова думка дослідника полягає у тому, що конотація певною мірою варіюється між експресивним, емоційним та стилістичним забарвленням об'єкта денотації та змістом слова [7, с. 82].

Важливий внесок у розвиток досліджень конотації зробив американський мовознавець Л. Блумфілд. Науковець тлумачив явище конотації як додатковий відтінок значення слова або словоформи, обумовлений соціальними, локальними, технічними та культурними особливостями мовців. Л. Блумфілд одним із перших розглядав конотацію у контексті семантики та створив підґрунтя до зв'язку цієї галузі мовознавства з психологією, пов'язавши це явище з емоціями людини [18, с. 155].

Вагома заслуга вченого полягає у його системі класифікації конотацій, яку схематично зображено на рис. 2. Л. Блумфілд виділяє дві основні групи конотацій. До першої належать ті, що стосуються сфери свідомості, до другої – ті, що мають емоційне підґрунтя.

Рис. 2 Система класифікації лексичних конотацій за Л. Блумфілдом

До першої групи фахівець зараховує конотації, що виникають у пласті запозиченої лексики. Окрім цього, конотації першої групи є своєрідним рівнем мовлення, що виникає внаслідок низки соціальних, регіональних та культурних чинників. До них належать зокрема інвективна і табуйована лексика, конотеми небезпеки та мовні одиниці, що підлягають евфемізації [18, с. 155].

До другої групи конотацій Л. Блумфілд зараховує мовні звороти з емоційно-експресивним підґрунтям, як-от:

- вигуки;
- явище інверсії;
- символічні форми;
- звуконаслідувальні форми;
- дитячі та меліоративні слова [18, с. 155].

Класифікація мовних конотацій Л. Блумфілда стала значним внеском у розвиток мовознавчої науки і підґрунтям до низки подальших досліджень.

1.2.2. Дослідження конотацій у контексті укладання навчальних лексикографічних джерел

Змістовні дослідження конотації у галузі лексикографії на навчання мови належать С. Булону. Фахівець звернув увагу на аспект визначення слова у контексті лексикографії та роль конотації у цьому процесі як додаткових значеннєвих відтінків, що можуть відігравати різні ролі [19, с. 27].

На думку С. Булона, принциповий обов'язок лексикографа під час укладання словників полягає в тому, щоб приділяти значну увагу змісту й точності визначень тих мовних одиниць, які безпосередньо пов'язані з певною культурою. Вчений акцентує на ролі конотації в екстралінгвістичних факторах і зазначає, що, на перший погляд, однакові поняття спричиняють різні або навіть протилежні асоціації у носіїв різних культур [19, с. 28].

Фахівець зазначає, що конотативне значення лексичних одиниць залежить не лише від об'єктивного стану культури суспільства, але й літературних алюзій,

зокрема біблійних. Певні поняття з бігом часу набувають характеристики, що дозволяють вживати їх у порівняннях, метафорах та ідіомах [19, с. 28].

Як наслідок, конотації слова перетворюються зі значеннєвого відтінка на повноцінну мовну одиницю і таким чином утворюють фразеологічні звороти, зміст яких не завжди зрозумілий носіям мови, оскільки у їхньому сприйнятті конотації є незмінними сталими висловами [19, с. 28].

С. Булон розглядає три способи подання конотації лексичної одиниці у словниках, розроблених для навчання, кожен з яких має характерні особливості: передавання інформації за допомогою єдиного визначення, надання прикладу з тлумаченням та буквальним перекладом і зазначення окремого значення, що певною мірою контрастує з основним [19, с. 29].

Рис. 3 Способи подання інформації про конотативні значення у словниковій статті за С. Булоном

Суть першого способу – зазначити у словниковій статті технічні семантичні значення мовної одиниці, хоча лексикографічне джерело не висвітлює екстралінгвістичні фактори, пов’язані зі словом чи зворотом. Попри фактичну точність, словникову статтю такого типу не можна вважати достатньо вичерпною та задовільною.

Спосіб надання прикладу вживання з буквальним перекладом видається значно ефективнішим методом під час навчання, оскільки опис додаткових

семантичних нюансів повнішою мірою висвітлює зміст мовної одиниці. З іншого боку, потенційна аудиторія може бути спантеличена тим, що кожен приклад має окремі, здебільшого непов'язані між собою тлумачення.

На думку С. Булона, вирішенням проблеми є застосування третього способу, а саме виокремлення додаткового конотативного значення лексеми й окремий детальний опис. Таким чином лексикограф розрізняє непов'язані між собою семантичні нюанси та уникає ризику заплутати учня подвійними визначеннями [19, с. 31].

Як зазначав лексикограф і редактор Л. Урданг (Laurence Urdang), мова є метафорою [Цит. за: 26, с. 149]. Погоджуючись із цією думкою, чимало науковців приділили значну увагу дослідженню ідіом та метафор, зокрема у контексті висвітлення їхніх значень у навчальних словниках.

Вартими уваги є зауваги дослідниці С. Нукоріні (Stefania Nuccorini). На її думку, метафори як своєрідні складники системи лексичних конотацій мають характерний елемент, що полягає у соціокультурній цінності, яка особливо багато важить у педагогічній лексикографії [26, с. 150].

Науковець поділяє думку багатьох лексикографів щодо приналежності специфічних для культури метафоричних значень енциклопедичній галузі знань, а не суто лексикону. Окрім цього, суттєву кількість назв таких явищ подеколи частіше, а іноді й винятково вживають у метафоричному, конотативному значенні, а не денотативному. Влучним прикладом є Білий дім (англ. *The White House*), резиденція президента США, назвою якої часто позначають політику американського президента [26, с. 151].

С. Нукоріні розмежовує поняття метафори й конотації, зазначаючи, що різниця між ними полягає не у сфері семантики, а в особистісному й обмеженому характері конотації й розширеному характері метафори. На думку дослідниці, конотація губить свою емоційну природу та здатність викликати певний образ після того, як стає фіксованою та сталою [26, с. 152].

Вартої уваги є теза науковця щодо вторинності конотації як елемента у розмежуванні метафор та ідіом. С. Нукоріні зазначає, що метафори, на відміну

від ідіом, засновані на широкому обміні конотаціями та потребують контексту для повного розуміння. Зі свого боку, ідіоми є однозначними одиницями, що мають один і той самий зміст в усіх випадках [26, с. 153].

1.2.3. Поняття конотативної семіотики Л. Єльмслева

Важливий внесок у дослідження конотації як лінгвістичного явища зробив данський мовознавець Л. Єльмслев, порушивши питання щодо цього феномену у своїй провідній роботі «Пролегомени до теорії мови».

Учений не виокремлював конотацію в окрему категорію, але запровадив поняття конотативної семіотики та протиставив його денотативній семіотиці й метасеміотиці.

Як видно з рис. 4, Л. Єльмслев визначив денотативну семіотику як поняття, де жоден із планів не є семіотикою, у метасеміотиці, зі свого боку, роль семіотики відіграє план змісту, а у конотативній семіотиці – план вираження [Цит. за: 7, с. 81].

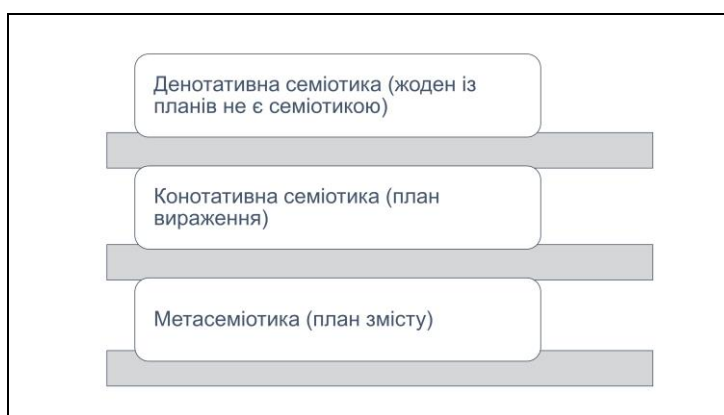

Рис. 4 Протиставлення явища конотативної семіотики денотативній та метасеміотиці Л. Єльмслева

На думку науковця, текст є знаковою системою і, таким чином, може бути неоднорідним й містити категорії, що є частинами інших систем. Серед них Л. Єльмслев наводить такі:

– стиль (творчий, наслідувальний та творчо-наслідувальний);

- стилістична форма (проза, вірші, їхнє поєднання);
- оцінний стиль (високий, низький або вульгарний);
- засіб (мовлення, письмо, жести);
- емоційний тон;
- ідіоми (говір, національна мова, індивідуальні особливості вимови).

Учений наголошує, що окремі елементи зазначених категорій урешті-решт реалізують себе у конотаторах, які, зі свого боку, є базовими одиницями конотативної семіотики. Таким чином, конотатор – це своєрідне співзначення мовної одиниці та зміст, для якого денотативна семіотика відіграє роль вираження [Цит. за: 7, с. 81].

1.3. Багатогранність мовознавчого терміна конотація та особливості його трактування

1.3.1. Підходи закордонних дослідників до трактування терміна конотація

Хоча термін конотація має тривалу історію застосування, єдиного загальновизнаного визначення цього поняття у лінгвістиці наразі не існує. Попри комплексність, достатньо вичерпним можна вважати визначення американського мовознавця Л. Блумфілда. На його думку, конотація є додатковим відтінком значення, що обумовлений певними соціальними, локальними, технічними та культурними особливостями мовців [18, с. 152].

С. Булон розглядає конотацію у контексті навчального процесу і визначає цей термін як асоціації зі словом, що відомі носію мови, але водночас невідомі людині, що тільки вивчає мову, оскільки «ці асоціації тісно пов'язані з культурою і їх неможливо передати за допомогою стандартної словникової статті» [19, с. 27].

Сучасний англійський фахівець Г. Гартман (Gregory Hartmann) тлумачить термін конотація як «аспект значення слова або фрази, що пов'язаний із суб'єктивним емоційним підтекстом, який він викликає» [22, с. 28].

Аналізуючи поняття конотативної асоціації, учений наголошує на складності виявити її зміст у словникових визначеннях, але зауважує, що конотації відіграють важливу роль у процесі спілкування [22, с. 28].

1.3.2. Особливості досліджень конотації в українській лінгвістичній науці

Українські фахівці приділили значну увагу дослідженню конотації як окремої категорії лексичного значення фразеологічних зворотів. Зокрема О. Арделян опрацьовувала проблеми прецедентних імен у контексті денотації, сигніфікації та конотації.

На думку науковця, конотація не нашаровується на основний зміст, а перебуває у складній взаємодії з ним [Арделян, 270]. Таким чином, компоненти власного імені є оцінними та відтворюють суспільні стереотипи, закріплені за певними об'єктами. У вужчому розумінні, «за кожним власним іменем закріплюється певний стереотипний набір ознак» [1, с. 270].

У вітчизняній лінгвістиці суттєву увагу приділено гумористичній конотації. Так, Т. Шульга надає цьому поняттю таке визначення: «додаткові семантичні і прагматичні компоненти лексичного та фразеологічного значення одиниць мови, які в тому чи тому контексті спрямовані на створення гумору, іронії, сарказму» [17, с. 1].

На прикладах дитячої художньої літератури гумористичну конотацію досліджувала Т. Сіроштан. Учена підкреслює важливість досліджень конотації як мовного засобу з погляду ефективності реалізації комунікативних завдань у сучасній функціональній лінгвістиці [14, с. 240].

Т. Сіроштан зазначає, що в художній літературі гумористичний компонент утворюється за допомогою низки стилістичних засобів, як-от згрубіла лексика,

книжні слова, надмірне спрощення, спосіб контрасту, завдяки якому вдається досягти ефекту комічного, а також жаргонна і галузева лексика [14, с. 242].

На думку М. Кочергана, конотація – це додаткові семантичні та прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект [9, с. 426].

Поміж іншого, М. Кочерган зазначає, що концептуальне й конотативне значення є загальноприйнятими, тобто належать мові та зафіксовані у словниках. Окрім цього, доречно розрізняти й контекстуальні значення, тобто такі, що виникають лише у конкретному контексті, але не є зафіксованими у лексикографічних джерелах [8, с. 188].

Відповідно до «Енциклопедії української мови», на рівні семантичного аспекту конотація – це різноманітні асоціації, пов'язані в сприйнятті мовців з тим або іншим позначуваним предметом, які можуть об'єктивуватися в переносних значеннях слова.

За визначенням І. Мариненко, конотація – це додаткові смислові та стилістичні відтінки, які нашаровуються на основне значення слова у процесі його функціонування в мові та надають йому емоційного, експресивного забарвлення. Фахівець зазначає, що конотативний компонент значення здебільшого передає негативну, і рідкісніше – позитивну оцінку предмета, явища або дії [11, с. 7].

Ю. Шовкопляс розглядає конотації у контексті культурного аспекту і трактує це явище як емоційне, оцінне чи стилістичне забарвлення мовної одиниці узуального чи okazіонального характеру, тобто будь-який компонент, який доповнює предметно-поняттєве значення лексичної одиниці [16, с. 228].

У результаті аналізу визначень, що фахівці надають терміну конотація, можна зробити висновок, що це додаткові значеннєві відтінки, яких лексична одиниця набуває під час функціонування у живій мові. Вони певною мірою пов'язані зі свідомістю групи мовців, здатні спричиняти певні асоціації та перебувають здебільшого у категорії переносних значень.

1.4. Трактування конотації як мовознавчого явища у сучасній науці

Конотація як явище утворюється внаслідок сприймання та образного уявлення. Зі свого боку, це уявлення постає внаслідок конкретно-чуттєвого сприйняття мовців, унаслідок якого виникають предметні значення загального і конкретного. Таким чином конотація закріплюється у живій мові [12, с. 192].

Після того, як конотація набуває сталих характеристик у розмовній мові, вона переходить до літературної. Надалі її вживають як своєрідну модель і форму, що виконує функцію безпредметного викликання певного відчуття або враження [12, с. 192].

Хоч протягом свого існування поняття конотація зазнала чимало спроб категоризації та систематики, у сучасній лінгвістичній науці розрізняють узуальну та okazіональну конотації [12, с. 192].

Узуальна конотація – це загальна конотація мовної одиниці, що є повністю усталеною у мові. Вона загальноновживана, загальнозрозуміла і фактично є мовною нормою. Здебільшого такі конотації мають формальний характер, вони часто відіграють роль експресивного засобу в усній народній творчості на художній літературі. Нерідко автори вживають їх як моделі для творення принципово нових творчих зворотів [12, с. 192].

На відміну від узуальної, okazіональна конотація, за визначенням Л. Мацько, «перебуває на периферії загальнонаціональної мови». Okazіональні конотації є рідковживаними мовними одиницями. Переважно це авторські okazіоналізми та новотвори, що виникли внаслідок специфічних суб'єктивних асоціацій, маловідомих для більшості мовців. Такий тип конотацій виникає здебільшого у поетичній мові.

Слід зазначити, що узуальні та okazіональні конотації іноді може бути складно розмежувати. Л. Мацько зазначає: «Кожна конотація в момент виникнення була okazіональною і залежно від того, наскільки вона була вдалою і вчасною, завойовувала мовний простір» [12, с. 193].

Таким чином, okazіональнi конотації мають чітку властивість, що полягає у переході до категорії узуальних. Конотація мовних одиниць поступово формується у побутовому мовленні та згодом набуває сталості на основі низки чинників. Серед таких чинників Л. Мацько називає світоглядні знання, культурно-історичні оцінки, емпіричне сприймання та емоційно-вольове ставлення до предмета мови.

Конотація певною мірою відтворює суб'єктивну модальність тексту. Іншими словами, вона виконує функцію безпосереднього творення тексту й бере участь у формуванні образу автора. Хоча основою конотації є змістовий відтінок слова та його семантичний варіант, його ядром є асоціативно-образний компонент. Саме він об'єднує денотативне, тобто предметне значення з конотативним, що є образним та ідеальним [12, с. 193].

Окрім класифікації відповідно до узуальності та okazіальності, конотації групують за предметом експресії. Зокрема до таких категорій належать такі:

- емоційні;
- оцінні: позитивні та негативні;
- якісні: гарні та погані;
- кількісні: великі та малі.

Конотації часто класифікують залежно від колориту. Таким чином виділяють урочисті, піднесені, книжні, офіційні, розмовні, фольклорні, іронічні конотації тощо [12, с. 193]. Здебільшого конотація відтворюється не тільки в межах однієї мовної одиниці, але й підпорядковує собі інші та створює ефект відповідного підтексту.

Деякі вчені, зокрема, С. Єрмоленко, висловлюють думку, що, оскільки конотація є вторинною інформацією, на підставі якої можна розрізняти стилі, підstilі, жанри й колорити, «стилістика – це конотативна лінгвістика, а стиль – конотативний рівень системи природної мови» [6, с. 227].

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 1

Конотація як комплексний науковий термін має тривалу історію виникнення, становлення та розвитку. Від початку конотацію розглядають як поняття у царині філософії й теології, пізніше – у сфері семіотики.

У граматиці Пор-Рояль конотація стає мовознавчим терміном, що позначає якості на відміну від субстанцій. Конотаціями називали додаткові значення, тобто властивості предметних субстанцій.

Дж. Міл розглядав конотацію у контексті протиставлення конотації та денотації, тобто в її логіко-філософському аспекті. Учений встановив, що конотація є ознаками, про які «повідомляє» слово.

К. Бюлер продовжив дослідження Дж. Міла й дійшов висновку, що конотація є не тільки властивістю й фіксуванням факту, але й носієм цієї якості та засобом позначення її носія.

Р. Барт, зі свого боку, зазначив, що суспільство має потребу в вторинних значеннєвих відтінках, а структура мови здатна її задовольнити.

Л. Блумфілд сформулював тлумачення явища конотації у сучасному розумінні як додатковим відтінком значення, що обумовлений особливостями мовців, та уклав систему класифікації.

С. Булон та С. Нукоріні розглядали конотацію у контексті укладання лексикографічних видань та освітнього процесу. С. Булон надав ґрунтовну класифікацію способів висвітлення конотативних явищ у словниках та наголосив на перевагах і недоліках.

Л. Єльмслев змістовно розглядав явище конотативної семіотики та дійшов висновку, що елементи позатекстових систем реалізують себе у конотаторах як співзначеннях мовних одиниць.

Вітчизняні фахівці, зокрема Л. Мацько, О. Арделян, Т. Шульга, Т. Сіроштан, М. Кочерган, І. Мариненко, Ю. Шовкопляс, С. Єрмоленко досліджували різні аспекти конотації, як-от: історія становлення терміна, особливості визначення, гумористична конотація тощо.

РОЗДІЛ 2. Міжкультурна комунікація як наука

2.1. Міжнародна комунікація як галузь знань і роль культурного контексту

Не можна заперечити, що лексичний склад мови та особливості його культурного підтексту тісно пов'язані з міжнародною комунікацією як наукою. Таким чином, варті уваги визначення міжнародної комунікації як цілісної галузі знань та роль культурних моделей поведінки, що відтворюються у мові.

Як зазначає В. Манакін, сутність людського спілкування є сталою і полягає в обміні думками та досягненні порозуміння на різних рівнях буття. Втім, форми, засоби та методи комунікації динамічні та можуть зазнавати змін [10, с. 8].

Очевидною тезою є думка В. Манакіна, що володіння іноземною мовою не є достатнім для налагодження контактів із представниками інших держав. Натомість вагому роль відіграють знання етнічних та культурних особливостей певних народів, які у широкому розумінні можна назвати сукупністю матеріальних та духовних цінностей, а у вузькому – рівнем духовного життя певного етносу [10, с. 9].

Американський антрополог, дослідник кроскультурної комунікації й засновник проксеміки Е. Хол наголошує, що докладне вивчення власної культури є суттєвим досягненням будь-якої людини. Втім, із плином часу ми стикаємось із дослідженнями інших культур світу у тому чи іншому ступені як способом розширення світогляду [21, с. 54].

Людина набуває культурні моделі поведінки під час виховання у відповідному соціальному середовищі. Таким чином, вона сприймає дійсність залежно від своєї підсвідомої картини уявлення світу, важливим складником якої є комунікація. Порушення цієї картини, відповідно, призводить до непорозуміння та явища, яке називають культурним шоком [10, с. 9].

З цього випливає, що лексичні конотації як складники мовної системи багато важать у процесі міжкультурного спілкування. В. Манакін стверджує: «Необізнаність у системі символічних і метафоричних значень призводить до

різнобою тлумачень та мовних порівнянь, на які так багаті мовні картини світу. Помилкове вживання міжмовних омонімів спричинює непорозуміння, комічні ситуації, а часом навіть конфлікти» [10, с. 10].

Звідси висновок, що міжкультурна комунікація як наука, що має на меті вивчати особливості спілкування людей, що належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот, тісно пов'язана з лексичним складом мови й зокрема лексичними конотаціями.

2.2. Теорія висококонтекстуальних і низькоконтекстуальних культур

У дослідженні лексичних конотацій як складника певної мови через призму міжкультурної комунікації доречно звернути увагу на відмінності між тим, як різні народи сприймають інформацію, та які виміри визначають специфіку культури.

Значний науковий інтерес становлять роботи антрополога й фахівця з міжкультурної комунікації Едварда Хола. Учений дійшов висновку, що поняття контексту є одною з провідних характеристик культурних соціумів. Іншими словами, культуру визначає критерій того, яку інформацію людина бере до уваги, а яку ігнорує [20, с. 85].

Е. Хол наголошує на важливості контексту під час міжкультурної комунікації та зокрема у галузі перекладу. Учений ілюструє свою тезу прикладом розробки системи машинного перекладу у США, внаслідок якої низка лінгвістів зазначила, що найнадійніший і найкращий перекладач – людина. Причина цього полягає не у якості добирання лексичних відповідників та дотриманні правил граматики, а необхідності фахового розуміння контексту [20, с. 86].

Вагомою заслугою Е. Хола є розробка теорії щодо рівнів контекстуальності різних культур. Її основна теза полягає у тому, що культури світу мають певні культурно-комунікаційні характеристики, що ґрунтуються на правилах [20, с. 89].

Е. Хол наводив низку критеріїв, відповідно до яких культури відрізняються між собою. До них належать зокрема такі:

- розуміння контексту;
- ступінь контекстуальної залежності;
- використання прихованої у повідомленні інформації.

Таким чином, складність культури можна визначити обсягом контекстуальної інформації, що необхідна для оцінки соціальної ситуації. На процес комунікації, як зазначає Е. Хол, впливають і зовнішні фактори, як-от: тон мовлення, жести, фізична відстань між комунікантами, суспільні норми, географічне положення тощо [20, с. 92].

Е. Хол поділяє культури на висококонтекстуальні та низькоконтекстуальні залежно від того, яке значення приділяє кожна культура контексту комунікативного акту [20, с. 92]. Схематично класифікацію Е. Хола наведено на рис. 5.

Рис. 5 Класифікація культур за рівнем контекстуальності за Е. Холем

Учений зазначає, що до культур із високим рівнем контекстуальності належать ті, що завдяки накопиченим досвідом та традиціям у міжособистісному спілкуванні вирізняються стабільністю, тривкістю, наявністю значної кількості прихованих вимог та правил [20, с. 105].

Для цих культур нехарактерною є потреба у детальній інформації про подію, оскільки багато чого для її представників є передбачуваним. Лише несуттєва частка цієї інформації відтворена за допомогою слів як зовнішнього способу комунікації [20, с. 105].

До країн з високим рівнем контекстуальності, де суттєву частку інформації передають засобами позамовного контексту, як-от поведінкою, реакцією, зовнішнім виглядом, ієрархією та статусом, Е. Хол зараховує Японію, Португалію, Іспанію, Грецію, Туреччину, Індію, Росію, Ірландію, Італію, Францію, Китай, Бразилію тощо.

Серед їхніх провідних рис Е. Хол наводить такі:

- прихована модель мовлення;
- важливо не те, що сказано, а як це сказано;
- наявність багатозначних пауз;
- зоровий контакт;
- невербальні сигнали та символи;
- ухилення від конфліктів;
- відсутність висловлення відвертого незадоволення.

На противагу зазначеним культурам Е. Хол наводить низькоконтекстуальні. У цьому випадку спілкування відбувається у форматі передавання даних засобами знакового коду. Увагу приділяють саме словам, а не контексту розмови. Комуніканти висловлюють свої думки й бажання не виходячи з тези, що це буде зрозуміло ситуативно [20, с. 106].

У культурах із низькою контекстуальністю взаєностосунки мають нетривкий і поверхневий характер. Таким чином, люди легко вступають у дружні стосунки й так само легко можуть перервати їх. Особливістю цього типу культур є індивідуалізм, що контрастує з культурами високої контекстуальності, які вирізняються схильністю до колективізму [20, с. 52].

До низькоконтекстуальних культур Е. Хол зараховує Швейцарію, Фінляндію, Нідерланди, Німеччину, Ізраїль, Канаду, Нову Зеландію, Англію, Австралію та США. Їхніми провідними характеристиками автор теорії вважає такі:

- виклад суті справи простою мовою;
- прямий спосіб мовлення;
- формалізований обсяг інформації;

- несуттєва частка невербальних форм комунікації;
- чітка оцінка обговорюваних тем;
- відверте висловлення незадоволення.

Аналіз досліджень Е. Хола дозволяє дійти висновку, що у процесі міжкультурної комунікації знання позамовного контексту важать певною мірою навіть більше, ніж безпосереднє знання мови співрозмовника. Таким чином, лексичні конотації як частина системи будь-якої мови відіграють суттєву роль під час спілкування з представником іншої культури.

2.3. Лексичні конотації у контексті міжкультурної комунікації

Аналіз наукових праць у галузі лінгвокультурології дає можливість дійти висновку, що зв'язок мови із національною культурою відбувається суттєвою мірою завдяки конотативним значенням мовних одиниць. Цю тезу підтверджують студії вітчизняних лінгвістів.

Український фахівець Ю. Шовкопляс ґрунтовно проаналізувала зв'язок мови та національної культури на матеріалі розмовної лексики американської версії англійської мови. На думку дослідниці, більшість мовних одиниць, що належать до зазначеної категорії, є культурно маркованими [16, с. 229].

Учена наголошує, що культурні дані щодо США висвітлюють розмовні назви топонімів, як-от назви штатів, міст і географічних об'єктів, що спричинено низкою чинників, серед яких можна навести такі: наявність значущих природних об'єктів, відкриття природних ресурсів, адміністративний поділ території в історичному контексті тощо [16, с. 229].

З цього висновок, що система лексичних конотацій відіграє важливу роль у міжкультурній комунікації. Додаткові значеннєві нюанси мовних одиниць відтворюють менталітет певного етносу, його цінності та особливості світосприйняття. Знання цих додаткових нюансів є суттєвим складником успішного порозуміння з представниками іншої культури.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 2

Український фахівець В. Манакін досліджував зв'язок конотацій з міжкультурною комунікацією і дійшов висновку, що знання етнічних та культурних особливостей народів під час спілкування відіграють не менш важливу роль, ніж володіння мовою.

У контексті міжкультурної комунікації та ролі лексичних конотацій особливо цінними видаються дослідження Е. Хола. Учений розробив систему рівнів контекстуальності різних культур, що полягає в низці культурно-комунікаційних характеристик та дійшов висновку, що позамовний контекст важить більше, ніж суто володіння мовою.

Згідно з класифікацією Е. Хола, до культур із високим рівнем контекстуальності належать ті, що завдяки накопиченому досвіду й вирізняються стабільністю та значною кількістю прихованих вимог. Зі свого боку, особливістю культур із низьким рівнем контекстуальності є індивідуалізм та поверхневий характер взаємостосунків.

Заслугою вченого слід вважати висновок щодо можливості систематизувати культури за показником обсягу контекстуальної інформації, що необхідна для оцінки соціальної ситуації.

Українська дослідниця Ю. Шовкопляс дійшла висновку щодо культурної маркованості розмовної лексики в результаті аналізу мовного матеріалу американської версії англійської мови.

Слід зауважити, що дослідження як вітчизняних, так і іноземних дослідників підтверджують тезу про безпосередній зв'язок лексичних конотацій як додаткових значень зі світоглядом народу й наголошують на їхній важливості під час міжкультурної комунікації.

РОЗДІЛ 3. Лексикографія як галузь мовознавчої науки

3.1. Загальна характеристика лексикографії як науки

Лексикографія – багатогранний складник мовознавчої науки, цілі якого спрямовані на прикладний аспект систематизації словникового складу мови. За визначенням І. Мариненко, лексикографія – це розділ мовознавства, завданням якого є збирання, упорядкування та опис словникового матеріалу, укладання словників [11, с. 111].

Англійський фахівець Г. Гартман надає лексикографії таке визначення: «Професійна діяльність і наукова галузь, що пов’язана зі словниками та іншими довідниковими працями» [22, с. 85].

Особливе значення лексикографії як мовознавчої науки полягає в її практичному застосуванні. Так, словники вживають для вивчення рідної та іноземної мов, вдосконалення усного та писемного мовлення тощо. М. Кочерган влучно пише: «Культурний рівень нації та рівень розвитку мови часто оцінюють за кількістю виданих словників» [8, с. 249].

Лексикографію як науку класифікують за критерієм спрямованості, а саме поділяють на теоретичну та практичну. Провідні завдання теоретичної лексикографії, яку також називають металексикографією, полягають в опрацюванні загальної теорії укладання словників. До таких належать такі:

- розроблення принципів відбору лексики;
- розташування слів і словникових статей;
- структура словникової статті [8, с. 249].

Серед завдань теоретичної лексикографії також називають такі:

- вивчення історичного розвитку лексикографії;
- лексикографічна критика (оцінювання словникової продукції);
- лексикографічна типологія (класифікація словників);
- вивчення різних аспектів використання словників [2, с. 143].

Основним завданням практичної лексикографії є забезпечення процесу навчання як рідної, так і іноземної мови, опису й нормування мови, надавання матеріалу для наукового опрацювання лексики [8, с. 249].

Г. Гартман зазначає, що практична лексикографія асоціюється здебільшого з комерційним книговидаванням, а теоретична – з науковими дослідженнями у царинах лінгвістики, лексикології та суміжних дисциплінах.

Фахівець наголошує, що наразі не існує міжнародно визнаних стандартів якості словникового видання. З іншого боку, словники є засобом задоволення потреби в інформації, зокрема лінгвістичної та енциклопедичної [22, с. 85].

Залежно від призначення дослідницьких робіт Г. Гартман виділяє низку галузей лексикографії, основними з яких є такі: авторська, двомовна, комп'ютерна, діалектна, енциклопедична, етимологічна, частотна, історична, одномовна, ономастична, технічна, термінологічна тощо [22, с. 85].

3.2. Основні принципи лексикографування

Процес укладання словника відбувається згідно з певним набором академічних критеріїв. У лексикографії їх називають лексикографічними принципами, тобто критеріями науково-аналітичних дій та методологічних основ, на яких ґрунтується принцип роботи укладачів словників [5, с. 5].

В. Дубічинський наголошує, що у процесі функціонування теоретичної та практичної лексикографії виокремлено суттєву кількість таких принципів, що зумовлено різними підходами й диференційними ознаками [5, с. 6].

З іншого боку, фахівець виділяє п'ять основних принципів лексикографування, що схематично наведено на рис. 6, які є загальними для дослідження будь-якої словникової наукової праці [5, с. 6].

Рис. 6 Основні принципи лексикографування за В. Дубічинським

Принцип спадкоємності полягає в тому, що під час створення певного словника автор спирається на вже наявні лексикографічні традиції. Окрім цього, трапляються випадки, коли створений словник не відповідає початковій ідеї укладачів, але може стати ґрунтовним джерелом для укладання іншого [5, с. 6].

Суб'єктивність у лексикографуванні полягає у неможливості виключити індивідуально-стилістичний чинник. В. Дубічинський зазначав з цього приводу таке: «Талант видатних лексикографів різних країн відбився, зокрема, і в тому, що створені ними словники несуть на собі відбиток їхньої особистої творчості, новаторства, неповторної індивідуальності стилю» [5, с. 6].

Від індивідуальності стилю укладача словника залежить вибір методології створення лексикографічної роботи. Основними методами, зокрема, є такі:

- історичний (розташування значень ґрунтується на етимологічному описі, а сучасні значення посідають останні місця у семантичній структурі);
- емпіричний (сучасне трактування актуальності семантики слова) [5, с. 6].

Зумовленість прагматизмом як лексикографічний принцип ґрунтується на орієнтації на цільову аудиторію з урахуванням особливості мови та потреби укладання певних лексикографічних робіт у певний час. В. Дубічинський зауважує, що у деяких випадках словники створюють з суто утилітарних міркувань [5, с. 6].

Оскільки будь-який словник має певні нормативно-стилістичні завдання, у ньому використовують обмежену кількість засобів мовлення незалежно від того,

наскільки часто вони трапляються у різних сферах слововживання. В. Дубічинський вказує, що «словник безпосередньо пов'язаний з виробленням літературної норми мови в кожному епоху» [5, с. 6].

Спираючись на погляди Ф. де Соссюра та його послідовників, В. Дубічинський наводить таку тезу: «Норма займає проміжне місце між живою стихією мовлення і строго фіксованими системними законами мови» [5, с. 7]. Звідси висновок, що нормативний словник має на меті повною мірою відтворити лексикографічну систему.

3.3. Типологія лексикографічних джерел

3.3.1. Класифікація словників за В. Дубічинським

Наслідком розвитку лінгвістичної науки стала поява значної кількості лексикографічних праць, які відрізняються між собою за багатьма чинниками й виконують різноманітні функції. Звідси випливає потреба у створенні класифікації таких джерел.

Чимало науковців та укладачів навчальної літератури з лексикографії робили спроби укласти класифікацію словникових видань. Вочевидь, у процесі сталого розвитку мови такий розподіл має динамічний характер і, таким чином, неможливо визначити, який із них слід вважати універсальним.

Зі свого боку, докладною видається класифікація, яку наводить український мовознавець В. Дубічинський. Учений зауважує, що через множинність і багатофункціональність словників існує суттєва кількість критеріїв їх розмежування. Серед них фахівець наводить такі:

- залежно від кількості мов, що описують;
- за охопленням лексики;
- за обсягом;
- за оформленням та деталізацією інформації;
- залежно від функціональної спрямованості;

- згідно з порядком опису лексичного матеріалу;
- з погляду культурології;
- змішані або комплексні словники;
- навчальні словники [5, с. 8].

Залежно від кількості мов, що описують, словники поділяються на одномовні та двомовні й багатомовні, тобто перекладні. Одномовні, зі свого боку, можуть бути пояснювальними, як-от енциклопедичними, тлумачними, термінологічними, навчальними тощо, або фіксувальними, тобто такими, що містять слова без додаткових пояснень. До них належать орфографічні, частотні, лексичні мінімуми, ідеографічні тощо [5, с. 7].

Залежно від обсягу розрізняють так звані великі або повні словники, стислі та лексичні або термінологічні мінімуми. За оформленням словники поділяють на комп'ютерні або електронні та традиційні, тобто друковані. Критерій деталізації інформації полягає у тому, скільки томів містить словник та чи є він водночас ілюстративним [5, с. 8].

Категорія рівня охоплення лексики містить словники, що не обмежені в матеріалі (тлумачні, енциклопедичні, тезауруси), та словники, які мають на меті описати тільки певні лексичні пласти. Добирання лексики для таких типів словників може відбуватись за різноманітними принципами, як-от хронологічним, авторською лексикою, професійним підбором лексики тощо.

Залежно від функціональної спрямованості розрізняють три основні види словників, зокрема:

- функціонально-галузеві;
- функціонально-мовні;
- функціонально-образні.

До функціонально-галузевих, зокрема, належать термінологічні, вузькоспеціальні, багатогалузеві й тематичні словники. До функціонально-мовних – сполучні й словники дієслівного керування, до функціонально-образних – фразеологічні, словники крилатих слів і висловів тощо [5, с. 8].

За порядком опису лексичного матеріалу розрізняють семасіологічні й алфавітні, тобто тлумачні, орфографічні, перекладні тощо, ономасіологічні, до яких належать тезауруси та ідеографічні й гніздові термінологічні словники, і алфавітні зворотні [5, с. 8].

З погляду культурології розрізняють три основні типи словників. До першого, ономастичного, належать словники топонімів, антропонімів, ойконімів тощо. До другого, так званого «країнознавчого», – словники безеквівалентної лексики й «хибних друзів перекладача».

Змістовною категорією є словникові видання, що відтворюють культуру мовлення та літературну норму. До таких належать орфографічні, орфоепічні, словники наголосів, особливих випадків уживання слів тощо [5, с. 9].

Змішаними або ж комплексними словниками називають ті, що охоплюють значний пласт лексичного матеріалу та за своїм призначенням мають багатофункціональний характер. До таких належать тлумачно-сполучні, тлумачно-перекладні, перекладно-синонімічні, тлумачно-перекладно-сполучні словники тощо [5, с. 9].

Розгорнута класифікація словникових видань, що наводить В. Дубічинський, дає можливість дійти висновку щодо наявності суттєвого різноманіття лексикографічних джерел залежно від принципів укладання й покладених на них функцій.

3.3.2. Стисла характеристика деяких видів словників

Оскільки класифікація словників є окремим завданням теоретичного розділу лексикографії, у межах цього дослідження немає потреби наводити детальний опис усіх основних видів словникових видань з огляду на наявність ґрунтових розвідок на цю тему.

У контексті конотативної лексики й укладання електронного довідника доцільно розглянути теоретичні засади створення, змісту й особливостей лише деяких видів словників, що є дотичними до теми дослідження.

Чимало фахівців сходяться на думці, що система лексичних конотацій певної мови суттєвою мірою відбивається на категорії власних назв, як-от антропонімів і топонімів, етимологія яких залежить від низки лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів.

Таким чином, ономастичні словники, що фіксують відповідні категорії лексики, становлять значний інтерес у зазначеному дослідженні. До цього виду лексикографічних джерел належать антропонімічні, топонімічні словники, словники ойконімів, ергонімів тощо.

Оскільки лексична конотація ґрунтується певною мірою на асоціаціях та метафорах, у її дослідженні певний інтерес можуть становити жаргонні словники, що висвітлюють сленгову лексику.

Вкрай важливими у контексті дослідження конотацій є словники фразеологізмів, що поділяють на реєстраційні, перекладні й тлумачні. В. Дубічинський зазначає, що залежно від тлумачення поняття фразеології під час укладання цих словників до охоплення матеріалу підходять по-різному [5, с. 38].

Не менш важливу роль у системі відтворення лексичних конотацій відіграють асоціативні словники. В Дубічинський зауважує, що їхнє основне завдання полягає у «вивченні особливостей відображення навколишнього світу у свідомості людини та процесу концептуалізації знань» [5, с. 46].

3.4. Особливості лексикографії в умовах розвитку цифрових технологій

3.4.1. Визначення, історія й типологія електронних словників

Жодна галузь науки у сучасному світі не залишається осторонь засобів цифрових технологій. Їхнього особливого впливу зазнає і сфера лексикографії, у якій дедалі більшого поширення набувають електронні версії словників та інформаційних ресурсів.

З огляду на це, варто схарактеризувати особливості розвитку лексикографії як прикладної науки в сучасних умовах науково-технічного прогресу й погляди вітчизняних та закордонних учених на це явище.

Змістовним видається визначення поняття англійської дослідниці Х. Несі (Hilary Nesi). Науковець пише: «Термін “електронний словник” можна вживати на позначення будь-якого довідкового матеріалу, збереженого в електронному вигляді, що надає інформацію щодо написання, значення або використання слова. Таким чином, програма перевірки правопису в текстовому редакторі або електронна версія авторитетного друкованого словника – це все свого роду електронні словники» [25, с. 3].

Зі свого боку, українська дослідниця О. Балалаєва наголошує на складності надати чітке визначення поняттю електронний словник. Фахівець пише: «Сучасні електронні словники тяжіють до гібридизації, часто поєднують алфавітні та тематичні способи організації матеріалу, лексичну та енциклопедичну інформацію, що ускладнює можливість виокремлення чітких диференційних ознак конкретного лексикографічного ресурсу та жорстокого віднесення його до того чи іншого типу» [3, с. 62].

В. Дубічинський щодо визначення електронного словника пише таке: «Електронним (автоматичним/автоматизованим) словником називають частину автоматизованої системи інтелектуального призначення із зібраними і певним чином упорядкованими найменуваннями понять у тій галузі знань, з якими працює або на які спирається ця автоматизована система» [5, с. 10].

Таким чином, можна дійти висновку щодо наявності багатьох чинників, що ускладнюють можливість побудувати єдину класифікацію електронних словників. Окрім цього, сталий розвиток лексикографічних ресурсів сприяє динамічному характеру параметрів їх класифікації.

Нідерландський мовознавець В. Мейс (Willem Meijs) у 1990 році справедливо зазначив: «Я не здивуюсь, якщо словники у паперовому вигляді для більшості загальних цілей застаріють ще до кінця століття» [24, с. 69].

Значну увагу питанню словникарства у цифрову добу приділили багато сучасних лінгвістів, серед яких, зокрема, бельгійський фахівець Ж. Шрайвер. Учений ґрунтовно дослідив процес становлення, сучасний стан і перспективи лексикографії у цифрову епоху.

Ж. Шрайвер зауважує, що, на відміну від низки інших наук, упровадження цифрових технологій до лексикографії тривало поступово. У хронологічному плані мовознавець виділяє три етапи цього процесу:

- лексикографія з елементами комп'ютерних технологій;
- переведення наявних словників в електронний вигляд;
- створення електронних словників у суто електронному середовищі.

Учений зазначає, що історію електронних словників доречно прослідковувати з 1960-х років. Поява засобів комп'ютерного набирання тексту суттєвою мірою полегшила процес переведення лексикографічних джерел в електронний вигляд і призвела до появи так званих MRD (machine-readable dictionaries), тобто машиночитних словників [27, с. 144].

Будь-яка типологія довідникових видань мінлива. На початку 1990-х мовознавець В. Мартін запропонував свою класифікацію електронних словників [23, с. 193]. У своїй системі фахівець виділив такі об'єкти:

- словники для користувачів;
- комп'ютерні словники;
- машиночитні словники;
- лексичні банки термінів;
- машинні словники;
- лексичні бази даних;
- лексикони штучного інтелекту.

Класифікація В. Мартіна була однією з перших спроб систематизації електронних словників. З іншого боку, низка фахівців зауважили щодо низки недоліків. Ж. Шрайвер зазначає, що системі Мартіна бракує розмежування обчислювальних та необчислювальних об'єктів [27, с. 147].

Подальші системи, на думку Ж. Шрайвера, були переконливішими. Вони містили кілька етапів класифікації: на першому об'єкти розрізняли за технічними характеристиками, на другому – на металексикографічних підставах. Важливим критерієм розмежування став показник того, чи заснований електронний словник на паперовому або є новою розробкою [27, с. 147].

Дослідниця Х. Несі порушувала питання класифікації електронних словників у комерційному та освітньому аспектах. Науковець зауважує, що наразі критерії у систематизації розмиті. Це спричинено постійним розробленням інноваційних словників, лексикографічних джерел, доступних за передплатою тощо, унаслідок чого електронні інформаційні ресурси привертають дедалі більшу увагу науковців [25, с. 11].

Зі свого боку, український мовознавець В. Дубічинський наводить думку, що зміст електронних словників здебільшого полягає у сукупності термінів і термінологічних словосполук, що систематизовані засобами таблиць, семантичних сіток або семантичних дерев [5, с. 10].

Окрім цього, учений детально аналізує принципи розроблення електронних словників, де провідним чинником є використання наявних друкованих видань, як-от тлумачних, перекладних, термінологічних і частотних словників. Під час реєстрування одиниць електронних словників доцільно фіксувати такі елементи:

- морфологічні й синтаксичні характеристики;
- ремарки предметно-тематичної класифікації лексики;
- визначення;
- ілюстрація слововживання;
- паспортизація прикладів;
- вказівки на відношення між реєстровими одиницями [5, с. 10].

У результаті аналізу різних систем класифікації електронних словників можна дійти висновку щодо мінливості як незмінної характеристики цієї типології та водночас певною мірою недосконалості, що полягає у нездатності системи охопити всі наявні аспекти лексикографічних ресурсів.

3.4.2. Порівняльна характеристика різних видів словників

Під час дослідження електронних словників доречно розглянути, які саме характеристики відрізняють їх від традиційних паперових, і до яких наслідків, як позитивних, так і негативних, можуть призвести ці відмінності.

У випадку зіставного аналізу характеристик паперових та електронних словників перші матимуть кілька неперевершених переваг.

Ж. Шрайвер зазначає, що паперовий словник як фізичний об'єкт має символічне значення. На відміну від електронного, паперове видання не шкодить зору. Окрім цього, незаперечною перевагою є можливість легко робити коментарі й нотатки на полях [27, с. 152].

З іншого боку, більшість сучасних комп'ютерів та електронних пристроїв компенсували деякі з цих переваг. Утім, найбільшою перевагою саме паперового словника є той факт, що для користування немає потреби вмикати комп'ютер [27, с. 152].

Рис. 7 Основні переваги паперових словників за Ж. Шрайвером

Поміж іншого, учений зазначає, що електронні ресурси набувають широкого поширення наприкінці 1980-х у вигляді словників на компакт-дисках [27, с. 155]. Попри тривалу історію й удосконалення електронних словників,

Шрайвер наводить сталі характеристики цього типу ресурсів, що схематично наведені на рис. 8.

Головною перевагою електронних словників є те, що вони не потребують фізичного простору. Окрім цього, електронне видання супроводжене низкою додаткових застосунків, як-от наявність звукової вимови, наявність звукових файлів, засобів запису й порівняння [27, с. 155].

Суттєвою перевагою електронних словників Ж. Шрайвер справедливо називає швидкість передавання даних. Важливою функцією є наявність швидкого пошуку та гіперпосилань, а також індивідуальне налаштування інтерфейсу користувача. Не менш значущою є можливість копіювання та вставки тексту [27, с. 155].

Рис. 8 Основні переваги електронних словників за Ж. Шрайвером

Порівнюючи характеристики паперових і електронних словників, нескладно переконатися, що останні мають суттєву перевагу. Окрім цього, важливо наголосити на особливостях тих словників, що розміщено у мережі Інтернет як онлайн-ресурси.

Ж. Шрайвер зазначає, що більшість таких словників запропоновано у вільному доступі. Таким чином можна звернути увагу на дедалі більшу місткість для зберігання даних в Інтернеті. З цього приводу Ж. Шрайвер пише: «Деякі

лексикографи почали розглядати Інтернет загалом як величезний склад знань і, як наслідок, величезну енциклопедію. Інтернет можна вживати як найбільшу доступну колекцію електронних даних» [27, с. 160].

Думка ученого справедливо відтворює наукову позицію щодо розміщення й використання даних у мережі Інтернет на початку її широкого розповсюдження. Втім, слушною залишається теза фахівця щодо того, чи здатний пересічний користувач перетворювати неопрацьовані дані у лексикографічно обґрунтовану інформацію [27, с. 160].

З іншого боку, Ж. Шрайвер зауважує на позитивній ролі онлайн-словників з погляду актуальності даних. Учений пише: «Вони мають потенціал ніколи не застаріти та можуть являти собою кінцеве динамічне сховище даних» [27, с. 160]. Основні переваги онлайн-словників, на яких наголошує Ж. Шрайвер, наведено на рис. 9.

Рис. 9 Основні переваги онлайн-словників за Ж. Шрайвером

Хоча сучасна металексикографія суттєво зважає на перспективу користувача, окрім аналізу переваг та недоліків для пересічної аудиторії різних типів словників доцільно звернути увагу на плюси та мінуси, з якими стикаються їхні укладачі, дослідники та видавці.

Серед переваг електронних лексикографічних видань для зазначених категорій користувачів Ж. Шрайвер наводить такі:

- контрольоване розповсюдження;
- захист від піратства та незаконного копіювання;
- відсутність витрат на зберігання та розповсюдження;
- протоколювання;
- зворотний зв'язок;
- наявність легкодоступної клієнтської бази [27, с. 160].

Фахівець зазначає, що кількість онлайн-словників стає дедалі більшою, але без наявності механізмів контролю якості такі видання не мають суттєвої наукової цінності. Важливими перевагами для видавця є можливість захистити дані від нелегального копіювання й не витрачати ресурси на зберігання та розповсюдження [27, с. 160].

Значущим чинником у популярності електронних словників став потенціал зворотного зв'язку завдяки технології протоколювання пошукових запитів. Таким чином видавці можуть удосконалювати систему структурування даних, способи подання інформації й інтерфейс користувача [27, с. 161].

3.4.3. Перспективи розвитку електронних та онлайн-словників

Окрім стислої історії виникнення, розвитку й поширення електронних словників та їхніх переваг, Ж. Шрайвер ґрунтовно дослідив перспективи цього явища, зокрема у контексті зв'язку з мовними корпусами.

Учений зазначає, що електронні корпуси вживають у прикладній лексикографії вже тривалий час. Зважаючи на змістовність і багатогранність інформації, що може надати корпус, доцільно під'єднати їх до інструментів запитів як невіддільну складову електронних словників [27, с. 167].

Як один із прикладів інтеграції засобів мовного корпусу до електронного словника Ж. Шрайвер наводить видання «Collins Dictionary» на компакт-диску, що містило корпус необроблених мовних даних об'ємом у п'ять мільйонів слів. З іншого боку, фахівець зазначає, що на цьому етапі розвитку галузі така інтеграція залишається недосконалою і недостатньо вичерпною [27, 167].

Особливим видом комплексного електронного словника слід вважати машинні фонди мови, тобто програму інформатизації досліджень у певній галузі мовознавства. В. Дубічинський зазначає, що в межах створення машинного фонду мови відбуваються такі заходи:

- послідовне оснащення сучасними обчислювальними машинами з перспективою їхнього об'єднання в єдину обчислювальну мережу;
- послідовне накопичування на машинних носіях і в базах даних найголовніших джерел, необхідних для наукового вивчення мови і здійснення прикладних розробок;
- створення програмних засобів, необхідних для підготовки наукових праць з філології та проведення прикладних розробок [5, с. 48].

У галузі історичних словників доцільно створити дедалі більшу базу даних, що містила б посилання на різноманітні пов'язані та непов'язані джерела даних. З урахуванням рівня технологій, під час якого відбувалось дослідження вченого, слушною є теза про те, що «вірогідно, йдеться про наукову фантастику» [27, с. 169].

Зауваги Ж. Шрайвера становлять особливий науковий інтерес у контексті рівня досягнень сучасного програмного забезпечення, що здатне повною мірою компенсувати ті недоліки, на яких наголошує вчений. Вірогідною перспективою електронних словників учений називає їх перетворення на універсальну базу даних з погляду подання інформації.

Таким чином, один із видів електронних словників майбутнього за Ж. Шрайвером – це так звана проміжна ланка між класичним електронним словником і багатогранною базою даних, що охоплює комбінації носіїв інформації, як-от текст, комп'ютерну графіку та аудіо, що повністю інтегровані та пов'язані один з одним перехресними посиланнями [27, с. 169].

Важливою функцією, що в перспективі має реалізовувати будь-який електронний словник, є швидкий доступ до інформації. З цього приводу Ж. Шрайвер пише: «Неважливо, наскільки визначним є зміст словника, адже якщо

до змісту, що потрібен у певний момент, неможливо отримати швидкий і зручний доступ, словник де-факто перестає бути якісним» [27, с. 173].

Якщо врахувати дедалі більший потенціал електронних словників з урахуванням їхньої місткості, існує вірогідність, що бази даних урешті-решт об'єднають у собі низку словників, що впорядковані за тематикою та алфавітом, в один, і стануть універсальним джерелом даних [27, с. 175].

Українська дослідниця І. Ментинська з цього приводу зазначає, що на сучасному етапі розвитку української лексикографії створюють чимало словникових систем, що належать до різних галузей, із використанням найсучасніших технологій [13, с. 209].

Серед основних характеристик розвитку українських електронних онлайн-словників учена наводить такі:

- успішне функціонування у режимі онлайн;
- некомерційність;
- практична спрямованість;
- динамічний розвиток;
- відповідність основним принципам лексикографування;
- різноманітність функціоналу [13, с. 209].

Як ілюстрацію універсального електронного словника доцільно навести сучасний український словник «Горох», що за своїм функціоналом певною мірою відтворив уявлення ученого. Словник, що за своєю суттю є також і онлайн-бібліотекою, є зібранням словників української мови, зокрема тлумачного, орфографічного, фонетичного, словника синонімів, словника перекладів, етимологічного, фразеологічного, афіксальних морфем та зауважень щодо слововживання [13, с. 204].

Система перехресних посилань також є невіддільною складовою електронного словника, що дає можливість для зв'язку його компонентів. У контексті перехресних посилань слід зауважити, що різниця між виданням лексичного словника й граматикою має тенденцію до скорочення.

Ж. Шрайвер справедливо зазначає: «Якщо раніше граматика і словник були різними продуктами, то гіперпосилання в електронних словниках на відповідні граматичні картки тепер почали суттєво скорочувати розрив між ними» [27, с. 180]. Таким чином, майбутнє електронного словника полягає не тільки у відтворенні певного рівня мовного матеріалу, але й у комбінації цих рівнів засобами гіперпосилань між компонентами.

Ж. Шрайвер наголошує, що укладачі будь-якого електронного словника прагнуть забезпечити максимальну зручність для користувача, зокрема формування якісного інтерфейсу [27, с. 182].

Звідси висновок, що розвиток онлайн-словників має значний потенціал у лексикографічній науці. Відповідно, ця галузь потребує особливої уваги науковців і розробників програмного забезпечення.

3.5. Довідник як об'єкт лексикографії

3.5.1. Місце довідника у системі науково-популярних видань

Оскільки одне з завдань кваліфікаційної роботи полягає в тому, щоб укласти довідник з зіставного аналізу лексичних конотацій, доречно детальніше розглянути поняття «довідник» і його основні властивості.

Український учений М. Кочерган справедливо зазначає, що укладання довідників є однією з традиційних проблем прикладної лінгвістики. Очевидно, що довідник як певна документальна робота насамперед виконує функцію надання систематизованої інформації на певну тему [9, с. 18].

Українська дослідниця Г. Швецова-Водка вважає довідник особливою категорією науково-популярних видань і зокрема творів довідкової літератури, що насамперед накопичують та впорядковують значний обсяг наукових і переважно фактологічних даних. При цьому стиль довідкової літератури відрізняється лаконічністю, а виклад матеріалу чітко систематизований та впорядкований [15, с. 390].

Учена зазначає, що наразі довідкова література як об'єкт лексикографії детально вивчена як теоретично, так і практично. Довідники як галузь довідкової літератури мають значну кількість різновидів, що залежать від конкретного призначення, змісту та предмету викладу [15, с. 390].

Залежно від цільового та читацького призначення й особливостей внутрішньої форми, до яких належать предмет і спосіб відтворення дійсності, довідники можуть бути серед таких жанрів текстових документів:

- науково-популярна література (науково-популярний довідник);
- навчальна література (навчальний довідник);
- виробнича література (довідник спеціаліста, виробничий довідник);
- рекламна література (номенклатурний довідник);
- довідкова література.

Окрім цього, фахівець зауважує, що зокрема довідники мають власну систему класифікації залежно від характеру поданої інформації. Зокрема Г. Швецова-Водка виокремлює такі види довідників:

- довідник спеціаліста;
- побутовий довідник;
- статистичний довідник;
- бібліографічний довідник;
- біографічний довідник;
- масово-політичний довідник;
- довідник для визначення науково-технічних об'єктів тощо [15, с. 390].

Підсумовуючи, слід зазначити, що довідники є складником комплексної системи навчально-популярної літератури, які вирізняються власною класифікацією, особливостями й призначенням.

3.5.2. Стисла характеристика найпоширеніших видів довідників

Слід зазначити, що залежно від призначення довідники мають сталі характеристики, на які доречно орієнтуватись під час їх укладання. Зокрема

науково-популярний довідник надає інформацію у стислому вигляді, що зручний для пошуку та орієнтування, містить дані про розвиток науки та її досягнення. Метою такого довідника є популяризація даних щодо науки, техніки, виробництва, мистецтва тощо серед неспеціалістів [15, с. 378].

Навчальний довідник, зі свого боку, містить довідкові дані в галузі знань відповідно до навчальної програми певної дисципліни. Його мета полягає в тому, щоб забезпечити навчальний процес довідковими даними. Соціальна функція такого видання, відповідно, полягає у професійній підготовці здобувачів освіти.

Довідник спеціаліста містить нормативні матеріали, обов'язкові для виконання, що містять дані про окремі операції і методи практичної або виробничої діяльності. Його метою є допомога в самостійному опануванні знаннями й навичками для виконання певних робіт у межах професії.

Виробничий довідник містить стислий систематизований виклад інформації, необхідної для роботи спеціаліста певної професії. У такому виданні публікують визначення понять, перелік нормативів, моделей, інструкції тощо. Метою виробничого довідника є забезпечити процес практичної діяльності оперативним наданням даних, необхідних для роботи.

Номенклатурний довідник містить перелік промислової продукції та її характеристику й має на меті забезпечити спеціалістів даними щодо параметрів, технічних та експлуатаційних характеристик цієї продукції. Характерна особливість номенклатурних довідників полягає у їх функції забезпечувати суспільство комерційною інформацією щодо досягнень науки й техніки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що довідники як засоби представлення, систематизації та впорядкування даних мають чіткий розподіл за призначенням і, відповідно, нормами укладання, вкрай важливими для створення практичного джерела інформації.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 3

Лексикографія, тобто розділ мовознавства, завданням якого є збирання, упорядкування та опис лексичного матеріалу, є важливим складником сучасної лінгвістичної науки.

Значення лексикографії як науки полягає у її практичному застосуванні. Під час формулювання терміна українські мовознавці, як-от І. Мариненко, В. Дубічинський та М. Кочерган наголошують на науковому аспекті, а іноземні дослідники, зокрема Г. Гартман, не менш важливу роль відводять комерційному чиннику.

В. Дубічинський докладно проаналізував класифікацію розділів лексикографії й наголосив на основних принципах лексикографування, серед яких навів спадкоємність, суб'єктивність, прагматизм, нормативність і багатоплановість.

Беручи за підґрунтя думку Ф. де Соссюра, українські фахівці сходяться у висновку, що якісний словник насамперед має на меті відтворити лексикографічну систему.

Вітчизняні вчені спираються на тезу тощо комплексності класифікації словників. Серед різних підходів до цієї класифікації переконливою видається робота В. Дубічинського, який навів дев'ять критеріїв розмежування словникових видань та уклав розгалужену систему розподілу, наголосивши на особливостях цього процесу.

Важливою тезою є думка В. Дубічинського щодо важливості певних видів словників під час опрацювання лексичних конотацій. У цьому контексті особливу роль відіграють ономастичні, жаргонні словники, словники фразеологізмів та асоціативні.

Лексикографія як наука зазнала особливого впливу цифрових технологій, завдяки яким досягла нових штабелів розвитку. Українські та іноземні дослідники приділили суттєву увагу явищу електронних словників.

Дослідниця Х. Несі сформулювала вичерпне визначення електронного словника. Зі свого боку, українські дослідники О. Балалаєва та В. Дубічинський наголосили на особливостях диференційних ознак різних видів словників у контексті класифікації, наповненні та функціональній спрямованості.

В. Мартін уклав першу класифікацію електронних словників, яка, попри недостатню вичерпність, стала підґрунтям подальших досліджень. У дослідженнях електронних словників особливу цінність становлять роботи Ж. Шрайвера.

Учений детально дослідив історію виникнення електронних словників і процес їхнього становлення та оцінив перспективи цього напрямку. Зокрема Шрайвер удосконалив систему класифікації та виділив критерії розмежування.

Серед перспектив розвитку електронних та онлайн-словників учений назвав упровадження функцій корпусної лінгвістики як спосіб інтеграції різних джерел інформації. Окрім цього, учений звернув увагу на потенціал розроблення програмного забезпечення та створенні динамічних і комплексних баз даних.

Українська дослідниця М. Ментинська дослідила сучасний стан електронних і онлайн-словників у суто українському дискурсі та наголосила, що процес творення практично спрямованих лексикографічних джерел перебуває на етапі активного розвитку.

Дослідниця Г. Швецова-Водка змістовно проаналізувала суть довідників як лексикографічних джерел і виду науково-популярної літератури, навела детальну класифікацію і визначила основні характеристики довідників залежно від призначення, предмету викладу матеріалу та соціальної функції.

РОЗДІЛ 4. Зіставний аналіз лексичних конотацій назв природних явищ

4.1. Зіставний аналіз конотацій неба

Для культур України, англomовних держав та Німеччини небо є важливим та багатогранним символом, що уособлює матеріальні та духовні аспекти людського життя. Його основними конотаціями є такі:

- конотація духовності та смерті;
- конотація радості, щастя й надії;
- конотація труднощів і розчарування;
- конотація простору для дії та досягнення.

Історичний чинник розвитку культур України, Великої Британії та Німеччини свідчить про тривалий період динамічного розвитку релігійних уявлень щодо світу і перехід від язичництва до християнства. В обох випадках небо відігравало суттєву роль як символ зв'язку між земним і загробним життям, духовністю та божественним аспектом існування людини.

Внаслідок значного впливу релігійних переконань у культурах усіх трьох зазначених вище країн існує чітка тенденція до сприйняття неба як конотації духовності та смерті. Про це виразно свідчать звороти щодо асоціювання неба з місцем, де перебувають душі померлих. Це супроводжують такі приклади:

- (1) *душа відлетіла в небо*;
- (4) *піти на небо*;
- (70) *gone to the big something in the sky*;
- (126) *in den Himmel kommen*.

Таким чином, в українській і німецькій мові наявні конотації неба як місця потойбічного життя, а в англійській – фразеологічний евфемізм для позначення смерті. Можна зробити висновок, що конотема «небо» відіграє роль певного метафізичного простору, куди душі людей потрапляють після смерті.

Інший важливий аспект конотеми «небо» пов'язаний з позитивними конотаціями, що виражають щастя, радість і надію.

Український фразеологізм (08) *сьоме небо* свідчить про сприйняття цього явища як найвищого ступеня радості. Схожий образ є в німецькому вислові (130) *hängt der Himmel voller Geigen*, що означає стан ейфорії.

В англійській мові аналогічну ідею можна знайти у вислові (73) *the sky is the limit*, що означає необмежені можливості та прагнення досягати найкращих результатів. Хоча зміст цього звороту акцентує здебільшого на амбіціях і досягненнях, він також відтворює ідею, що небо – межа людських мрій.

Окрім позитивних конотацій, небо також має і негативні додаткові значення, відтворюючи труднощі та розчарування.

В українській культурі вислів (5) *небо коптити* вживають для опису людини, що живе бездіяльно та марнує час, зворот (6) *небо в клітинку* використовують у контексті ув'язнення, тобто невдачу й розчарування. Подібним за змістом є англійські вислови (69) *castles in the sky* та (72) *pie in the sky*, що означають марні надії та нереальні очікування.

У німецькій мові вислів (133) *aus allen Himmeln fallen* означає стан раптового розчарування та втрати надій, тобто близьким за значенням до українського (10) *скинути з неба на землю*: відтворення досвіду, коли очікування не виправдовуються, а реальність виявляється гіршою, ніж очікувалось.

Окрім зазначеного, небо часто сприймають як певний простір для дії, що вимагає зусиль та активності. Цю конотацію ілюструють такі приклади:

- (68) *aim for the sky*;
- (129) *nicht vom Himmel fallen*.

Насамперед ця конотація відтворена в англійській та німецькій мовах, де наявні вислови, що підкреслюють важливість докладання зусиль для досягнення результатів. У цьому контексті небо виступає як символ простору, де можливо досягти значного успіху, але за умови наполегливої праці.

Таким чином, в культурах України, Німеччини та англійських держав конотема «небо» є складним і багатогранним символом, закріпленим у сталих зворотах. Попри певні відмінності, загальна картина конотацій неба як явища є подібною, що свідчить про високий рівень універсальності.

4.2. Зіставний аналіз конотацій води

Вода – універсальний і багатозначний символ, який відіграє важливу роль у культурах багатьох народів. В українській, англійській та німецькій мовах є конотації, які розкривають багатогранність цього явища:

- конотація змін та непостійності;
- конотація емоцій та взаємин;
- конотація істини та чистоти;
- конотація труднощів і небезпеки.

Провідна конотація води – асоціація зі змінами, плинністю та непостійністю життя. Вода часто символізує процеси, які складно контролювати. Цю тезу можна проілюструвати за допомогою таких прикладів:

Конотація змін та плинності життя найвлучніше відтворена в українських висловах (13) *плисти за течією*, (15) *як водою змilo*, (25) *пити у воду*, що означають пасивне підкорення обставинам.

Впадає в око відсутність аналогічної ідеї у сталих висловах англійської мови. Німецький вислів (146) *bis dahin fließt noch viel Wasser den Berg* означає тривалий проміжок часу і також певною мірою невизначеність майбутнього.

Очевидно, що вода має глибокий зв'язок з емоційним і психічним станом людини. Це явище часто використовують для опису внутрішніх переживань та взаємостосунків.

Український фразеологізм (18) *як у воді намочений* описує пригнічений стан людини. Німецький вислів (143) *nah am/ans Wasser gebaut haben*, зі свого боку, підкреслює схильність до сліз та емоційного розпачу. Англійській зворот (77) *to be in hot water* акцентує на негативних емоціях: гніві та агресії.

Крім того, вода символізує взаємини між людьми. Український вислів (14) *не розлий вода* означає міцну дружбу, а англійський фразеологізм (78) *like oil and water* має антонімічне значення та означає несумісність.

Важлива конотація води – знак очищення та викриття істини, оскільки у багатьох культурах воду асоціюють із чистотою, як фізичною, так і духовною. Цю тезу підтверджують такі приклади:

У вислові (30) *впливати на чисту воду* вода є метафорою розкриття істини, виявлення правди. Це акцентує на здатності води очищувати, тобто позбуватися брехні або прихованих намірів. Німецька ідіома (136) *von reinstem Wasser* має схожий зміст і підкреслює високу моральну цінність об'єкта.

Англійський вислів (84) *muddy the waters* має протилежне значення і вказує на спробу заплутати ситуацію. У цьому випадку вода є символом істини, яку можна очистити або забруднити.

Ще одна суттєва конотація води – її зв'язок із життєвими труднощами й небезпеками. У цьому випадку вода стає метафорою для ситуації, з якої складно знайти вихід.

Українська ідіома (22) *хоч у воду скачи* відтворює стан безвиході, коли людина повністю пригнічена обставинами. Схожий зміст передають англійські вислови (76) *in deep water* та (85) *troubled waters* – метафори серйозних проблем або загроз.

Цікавою видається асоціація з водою у німецькій культурі, що відтворює вислів (140) *das Wasser steht jemandem bis zum Hals*, який асоціює фінансову небезпеку та ризик опинитися в боргах.

Можна зробити висновок, що в усіх досліджуваних культурах вода є потужним символом з великим обсягом значень. Хоча у конкретній семантиці трапляються відмінності, загальний символізм води переважно схожий.

4.3. Зіставний аналіз конотацій вогню

Вогонь – потужний символ, що поєднує важливі протилежні сили: руйнацію та життєдайність. Це сприйняття вогню відтворене у мовному матеріалі, на основі якого можна виділити такі конотації:

– конотація пристрасті, енергії та мотивації;

- конотація небезпеки та руйнування;
- конотація очищення і трансформації;
- конотація конфлікту.

Поширена конотація вогню – це пристрасть і енергія. У сталих висловах вогонь часто символізує інтенсивність емоцій та бажань.

Українські звороти (40) *з вогником* та (43) *пашіти вогнем* описують збудження та пристрасть, коли людина «горить» від емоцій. Аналогічний зміст передає англійська ідіома (93) *fire in the belly*, де велику мотивацію також передано через образ вогню. Німецька ідіома (148) *Feuer und Flamme sein*, що означає ентузіазм і запал, свідчить про те, що в усіх трьох культурах вогонь асоціюють із сильною та потужною енергією.

Втім, вогонь має і негативний аспект, пов'язаний із небезпекою та руйнуваннями. Український вислів (35) *гра з вогнем* і його буквальний англійський відповідник (89) *to play with fire* вказують на необережність або ризик, що може призвести до серйозних наслідків. Цікаву ідею передає німецька ідіома (154) *zwischen zwei Feuer geraten*, де вогонь є метафорою кількох небезпечних або ризикованих ситуацій, з якими людина стикається одночасно.

Нерідко вогонь передає конотацію очищення та трансформації, тобто, висловлюючись метафорично, не лише руйнування старого, але і народження нового шляхом знищення непотрібного.

Український фразеологізм (33) *Прометеїв вогонь* є символом прагнення до мети й розвитку та є дотичним до ідеї трансформації. Англійська ідіома (94) *trial by fire* буквально означає складні випробування. Дещо іншу, але схожу ідею передає німецький вислів (151) *etwas aus dem Feuer reißen*, що акцентує на завершенні справи всупереч складним умовам.

Інша суттєва конотація вогню – конфлікт та ескалація напруження. З погляду метафори полум'я символізує різні форми агресії та суперечності.

Український вислів (34) *піддавати жару у вогонь* у цьому випадку має прямі перекладні відповідники в англійській та німецькій мові: (87) *to add fuel to the fire* та (155) *Öl ins Feuer gießen*. Ці звороти відтворюють здатність вогню

метафорично позначати не лише реальне полум'я, але й конфлікти, що формує його конотацію суперечок та напруги у взаєминах.

У результаті аналізу конотеми «вогонь» можна дійти висновку щодо універсальності цього образу в досліджуваних культурах.

4.4. Зіставний аналіз конотацій дощу

Дощ як природне явище має не менш глибоке символічне значення та відтворює різноманітні культурні, соціальні та емоційні аспекти життя. Серед основних лексичних конотацій, які передає дощ, можна виділити такі:

- конотація несподіваності та непередбачуваності;
- конотація труднощів та перешкод;
- конотація очищення та оновлення;
- конотація прибутків.

У деяких культурах дощ асоціюють із несподіваністю, що пов'язано з раптовістю цього явища й здатності різко змінити плани або настрої.

Варто зауважити, що поширений в українській мові вислів (44) *як дощ на голову* або *форма як сніг на голову*, що передає цю конотацію, не має відповідників із вживанням конотеми «дощ» в англійській чи німецькій мовах.

В культурах англomовних держав та Німеччини фактор несподіваності передають за допомогою конотеми «небо», що можна проілюструвати за допомогою висловів *out of the clear sky* та *wie aus heiterem Himmel*.

Зі свого боку, спільною для всіх трьох культур є конотація труднощів та перешкод, що пов'язана з дискомфортом, який дощ може принести у повсякденне життя.

Українській фразеологізм (47) *з дощу та під ринву* виразно передає погіршення ситуації як конотацію дощу. Аналогічний зміст має німецька ідіома (157) *aus dem/vom Regen in die Traufe kommen*. Англійські звороти (100) *rain on parade* та (102) *it never rains but it pours* вказують на руйнування планів та низку неприємностей.

Окрім негативних конотацій, дощ нерідко сприймають як знак очищення, оновлення та надії, порівнюючи це з природним процесом настання сонячного світла після дощу.

Англійський фразеологізм (103) *no rain, no rainbow* підкреслює, що позитивні речі настають після періоду труднощів. Ідентичний зміст передає німецька ідіома (159) *auf Regen folgt Sonnenschein*, де дощ символізує тимчасові проблеми, що змінюються на краще. Характерно, що мовний матеріал української культури не відтворює цієї ідеї з конотемою «дощ».

Цікавим видається факт, що в деяких випадках дощ асоціюють із багатством та прибутками. Подібну нестандартну конотацію можна пояснити чинником необхідністю дощу для врожаю і, отже, добробуту.

Українська мова знає ідіому (45) *золотий дощ* у значенні «несподівані прибутки та багатство». Цікаву та схожу ідею передає німецький вислів (156) *ein warmer Regen*, що означає раптовий подарунок у вигляді грошей.

Слід зазначити, що в англійській мові відсутня пряма конотація прибутків із використанням конотеми «дощ». Натомість для цього змісту закріпилась конотема «вітер», про що свідчить слово *windfall*, тобто непередбачений прибуток, несподівана спадщина.

З іншого боку, англійська лексема (104) *rainmaker* побічно стосується конотації прибутків, оскільки означає впливову людину зі зв'язками, а, отже, і зі значними фінансовими можливостями.

Нескладно помітити, що в контексті показника універсальності сприйняття конотеми «дощ» має суттєву частку відмінностей у різних культурах.

4.5. Зіставний аналіз конотацій вітру

Вітер має багатозначне символічне навантаження у культурах України, Німеччини та англійських державах. Це природне явище може символізувати як фізичні процеси, так і емоційні категорії. Можна виділити чотири основні конотації вітру:

- конотація легковажності та непостійності;
- конотація змін;
- конотація марності та втрат;
- конотація руху та швидкості.

Вітер має конотацію непостійності, легковажності та нестабільності. Це можна пояснити особливістю цього природного явища, котра полягає у мінливості й відсутності сталості.

Типовий для української мови вислів (52) *вітер у голові* характеризує легковажну людину, нездатну на серйозні рішення. Не повністю точну, але схожу ідею передає німецька ідіома (166) *durch den Wind sein*, що означає стан збентеження та розгубленості.

Характерно, що в англійській мові для цієї концепції не використовують конотації природних явищ. Натомість ідею легковажності передають за допомогою конотації харчових продуктів, про що свідчить вислів *mush for brains*, тобто буквально *каша замість розуму*.

Поширена конотація вітру – зміни, зокрема або позитивні, здатні принести оновлення, або несприятливі, що вимагають адаптації.

Український вислів (59) *свіжий вітер* означає початок чогось нового або позитивні зміни. Англійський зворот (112) *a wind of change*, зі свого боку, вказує на суттєві зміни, причому як позитивні, так і негативні. Дещо іншу ідею несе в собі німецький фразеологізм (161) *irgendwo weht ein anderer Wind*, який акцентує на змінах, котрі вимагають від людини адаптації.

Зважаючи, що вітер – відносно непередбачуване та нестабільне явище, видається логічним, що його асоціюють із марністю зусиль або втратами.

Конотація втрат значною мірою відтворена в українській культурі, де вислів (54) *пускати на вітер* означає гаяння ресурсів, зворот (53) *не кидати слова на вітер* акцентує на обов'язковості, ідіома (56) *вітер у кишенях* означає наявність фінансових проблем.

Схожу ідею передає англійський фразеологізм (108) *beat the wind*, тобто виконання марної роботи, що не приносять результату. Німецький вислів (171)

etwas in den Wind schlagen також відтворює концепцію витрачання зусиль та ресурсів на марну роботу.

Найсуттєвішою конотацією вітру слід вважати швидкість та рух. Цю рису можна спостерігати у сталих висловах мов усіх досліджуваних культур, де вітер є символом швидкості та активності.

В українській мові конотація швидкості відтворена висловом (60) *з вітерцем*, що означає швидкий рух зі здебільшого приємними відчуттями. Значнішою мірою сприйняття вітру як швидкості можна спостерігати в англійській мові: (106) *as swift as the wind*, (111) *go like the wind*, (114) *before the wind*. Аналогічну ідею передає німецький еквівалент (160) *schnell wie der Wind*, що свідчить про універсальність асоціацій вітру зі швидкістю.

Слід зазначити, що в усіх досліджуваних культурах, попри деякі семантичні відмінності, загальна концепція конотеми «вітер» є універсальною та відіграє роль потужного символу.

4.6. Зіставний аналіз конотацій хмар

Хмари як частина загального природного пейзажу несуть контрастне символічне навантаження у світогляді різних народів. У досліджуваних культурах можна виділити низку спільних конотацій хмар:

- конотація пригніченості;
- конотація мрійливості;
- конотація щастя та піднесення;
- конотація небезпеки.

Природні особливості хмар спонукають до асоціацій з розлогим спектром негативних емоцій, як-от сум, тривога або пригніченість, оскільки хмарні дні символізують складні періоди.

Український фразеологізм (61) *хмара хмарою* і порівняння (62) *як чорна хмара* вживають для опису людини, що перебуває у стані глибокого суму та пригніченості. В англійській мові відповідники (118) *to be in a dark cloud* та (121)

black cloud передають аналогічну ідею та наголошують на негативних емоціях. Характерно, що в німецькій мові конотема «хмари» не позначає сум.

Окрім пригніченого настрою, хмари також мають конотацію мрійливості та ілюзорності. З одного боку, за допомогою хмар передають стан невідповідного сприйняття дійсності, а з іншого – перебування у стані хоч нереального, але щасливого стану.

В українській культурі вислів (63) *літати в хмарах* означає людину, яка наївно сприймає реальність і перебуває у власних мріях. Схожий зміст мають англійські відповідники (124) *head in the cloud* та (125) *in the cloud*, що вказують на розсіяність та мрійливість, які віддаляють людину від об'єктивної реальності. Німецький зворот (174) *auf Wolken schweben* передає таке саме значення.

Цікава особливість конотеми «хмари» полягає в конотації щастя та піднесення. Характерна контрастність між символом погіршення настрою та стану радості свідчить про багатогранність метафор цього образу.

Англійські фразеологізми (122) *on a cloud*, (119) *to be on cloud nine* та буквальний німецький відповідник (175) *auf Wolke sieben schweben* вказують на стан щастя та ейфорії. Характерно, що в українській мові конотація щастя серед групи природних явищ відтворена за допомогою конотеми «небо» – *бути на сьомому небі*, а не конотеми «хмари».

Поміж іншого, хмари можуть мати конотацію попередження про майбутні проблеми або небезпеки, що є додатковим елементом цього явища як символу невизначеності або тривоги.

Конотація небезпеки найвиразніше відтворена в англійській мові за допомогою вислову (117) *a cloud on the horizon*, що буквально означає майбутню проблему, котра поки що неактуальна, але викликає занепокоєння.

Певною мірою інший, але схожий зміст передає український фразеологізм (64) *наганяти чорну хмару*, початкове значення якого – псувати настрій, але окрім цього, натяк на небезпечну ситуацію. Німецький зворот (175) *aus allen Wolken fallen* означає раптову зміну з потенціальними проблемами.

Можна зробити висновок, що хмари є багатогранним символом, який вживають для відтворення різноманітних емоційних станів. Характерною є контрастність конотеми «хмари» щодо асоціацій з протилежними складниками емоційного спектра.

4.7. Результати зіставного аналізу лексичних конотацій природних явищ

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій назв природних явищ проаналізовано шість конотем, для яких загалом виділено 24 конотації. Показники щодо збігу цих конотацій у різних культурах наведено на рис. 10.

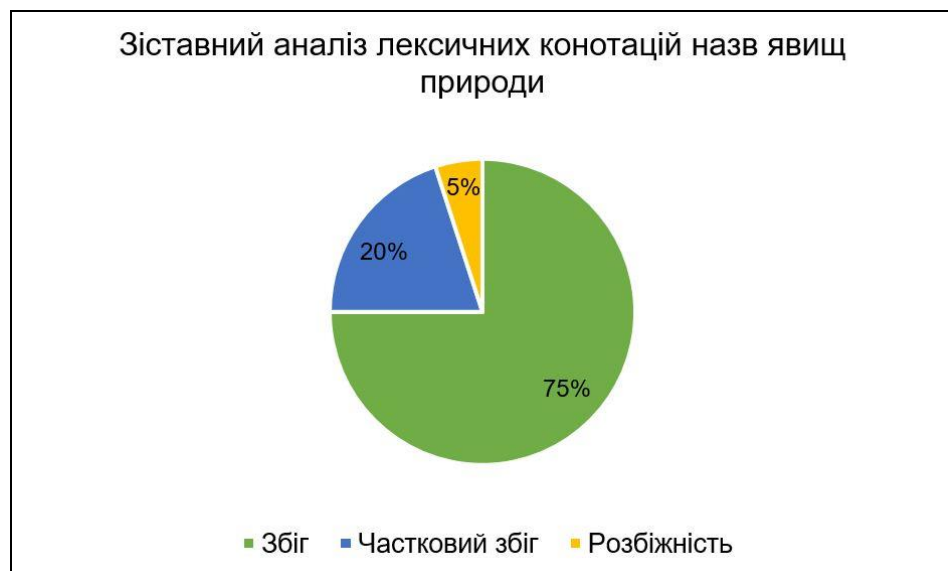

Рис. 10 Зіставний аналіз лексичних конотацій назв явищ природи

Як видно з рис. 10, переважна більшість конотацій назв природних явищ збігається у досліджуваних культурах: цей показник становить 75%. Ще 20% конотацій мають частковий збіг і лише 5% не збігаються повністю.

Таким чином, можна зробити висновок щодо високого рівня універсальності назв природних явищ у різних культурах світу.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 4

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій назв явищ природи проаналізовано шість конотем: «небо», «вода», «вогонь», «дощ», «вітер» і «хмари». Для шести конотем виділено 24 конотації.

З'ясовано, що конотема «небо» має конотації смерті, радості та щастя, труднощів і розчарування та простору для дії. Конотема «вода» має конотації змін, міжособистісних взаємин, чистоти, а також небезпеки.

Для конотеми «вогонь» виділено конотації пристрасті й енергії, небезпеки та руйнування, очищення і конфлікту. Конотема «дощ» має конотації несподіваності, труднощів, очищення та прибутків.

Зі свого боку, для конотеми вітер виділено конотації легковажності, змін, марності та швидкості. Конотема «хмари» має конотації пригніченості, мрійливості, щастя та небезпеки.

У результаті аналізу мовного матеріалу з'ясовано, що конотеми «небо» і «вогонь» мають найвищий показник універсальності сприйняття в культурах України, США, Великої Британії та Німеччини. Зі свого боку, конотема «дощ» виявилась найменш універсальною.

Характерно, що більшість конотем містять контрастні конотації та поєднують протилежні емоції та ситуації. Таким чином, важливу роль під час дослідження конотацій відіграє культурний та соціальний контекст.

Якщо підсумувати загальні показники, можна дійти висновку, що з 24 конотацій 75% збігаються у досліджуваних культурах, 20% мають частковий збіг і 5% не збігаються зовсім.

На цій підставі можна зробити висновок, що назви природних явищ відіграють важливу роль у світосприйнятті представників різних народів і мають високий потенціал творення символів, метафор і зокрема лексичних конотацій.

РОЗДІЛ 5. Зіставний аналіз лексичних конотацій зоонімів

5.1. Зіставний аналіз конотацій собаки

Образ собаки становить особливий інтерес у контексті дослідження лексичних конотацій. Хоча в більшості культур собаку підсвідомо сприймають як друга й символ вірності, цікавим видається проаналізувати цей образ через призму фразеології та сталих зворотів.

У результаті дослідження мовного матеріалу можна виділити такі основні конотації образу собаки:

- конотація приниження та складних обставин;
- конотація досвіду й витривалості;
- конотація небезпеки.

Видається цікавим, що в усіх досліджуваних культурах наявні вислови, котрі акцентують на негативних емоціях, зокрема приниженні, та складних життєвих обставинах.

В українській культурі порівняльні звороти (406) *як собака у човні* та (412) *як побита собака* вказують на складні обставини, зокрема незручне становище та відчуття провини за скоєне.

Характерним є англійський зворот (439) *as sick as a dog*, що свідчить про асоціацію з хворобою, та ідіома (446) *a dog's breakfast*, яка означає безлад, порушення звичного стану речей та невіпорядкованість.

Широкий спектр негативних емоцій, пов'язаних зі складним досвідом, конотема «собака» передає в німецькій мові. Наприклад, порівняння (483) *wie ein Hund leben* акцентує на злиднях, вислів (484) *müde sein wie ein Hund* – на стані втоми, а ідіома (485) *frieren wie ein junger Hund* – на відчутті сильного холоду.

Цікавою є асоціації собаки з різними видами руйнувань та занепаду в німецькій культурі. Наприклад, фразеологізм (488) *jemanden auf den Hund bringen* означає занапастити щось, а (491) *auf dem Hund sein* – бути вщент зруйнованим та знищеним.

Попри негативні конотації, образ собаки може мати й позитивний відтінок, зокрема у контексті досвіду, витривалості та успіху.

Промовистими є характерні для української культури звороти (411) *бита собака* та (419) *з'їсти собаку*, що вказують безпосередньо на досвід.

В англійській мові ця конотація відтворена у дещо інших семантичних відтінках: наприклад, ідіома (442) *every dog has its day* акцентує на тому, що наполеглива праця та витривалість призведуть до успіху, а зворот (452) *the top dog* означає людину з владою, що має відповідні зв'язки та вплив.

У німецькій культурі ця конотація собаки відтворена незначною мірою. Втім, доречним прикладом можна вважати вислів (492) *mit allen Hunden gehetzt sein*, що означає бути розумним і хитрим, тобто, іншими словами, мати досвід.

Образ собаки часто асоціюють із потенційною загрозою. У цьому випадку собака є символом того, що необхідно бути обережним і оцінювати ризики.

В українській культурі вислів (408) *де собака заритий* вказує на справжню причину проблеми й натякає на приховану небезпеку. Цікаво зазначити про еквівалентні один одному англійський та німецький вислови (447) *a barking dog never bites* та (495) *Hunde, die bellen, beißen nicht*, що описують ситуації, де люди, які багато говорять та погрожують, насправді рідко діють.

Окрім цього, характерною є німецька ідіома (486) *schlafende Hunde wecken*, де собака уособлює проблеми, на які слід не звертати уваги, щоб не спровокувати зайві ускладнення або проблеми.

Собака як культурний образ є носієм багатьох лексичних конотацій, котрі мають як негативні, так і позитивні аспекти. Збіг конотацій у досліджуваних культурах свідчить про високий рівень універсальності сприйняття.

5.2. Зіставний аналіз конотацій кішки

Образ кішки має багатий матеріал для дослідження лексичних конотацій. Характерно, що вони так само відтворюють багатогранність сприйняття цієї тварини. Основними лексичними конотаціями кішки є такі:

- конотація напружених стосунків і тривоги;
- конотація хитрості та лицемірства;
- конотація незалежності та самовпевненості;
- конотація невизначеності.

У досліджуваних культурах kota, зокрема чорного, асоціюють із негативними аспектами людських взаємин та емоційних станів. У культурному контексті цю тварину часто сприймають як символ небезпеки, невизначеності або напружених стосунків.

Український зворот (420) *чорна кішка пробігла* означає сварку або напружені стосунки між людьми, а ідіома (427) *коти шкребуть на серці* – відчуття тривоги та неспокою. Зі свого боку, в англійській мові поширені порівняльні вислови на зразок (456) *as nervous as a cat* та (460) *to be like a cat on hot breaks*, що акцентують на стані знервованості та напруження.

Характерно, що в цьому випадку німецька культура не має мовного матеріалу, що міг би свідчити про наявність аналогічної конотації образу kota у світосприйнятті цього народу.

Особливо цікавим видається символічне значення чорної кішки. В українській зокрема та слов'янській загалом культурі цю тварину асоціюють виключно з негативними емоціями та невдачею.

З іншого боку, слід зазначити, що, згідно з англійським фольклором, чорна кішка, яка перебігає дорогу зліва направо, приносить удачу. В Шотландії поява чорного kota на порозі дому символізує багатство та процвітання.

Особливо цікавою є подвійність конотації чорної кішки в Німеччині. У цьому випадку така тварина може символізувати як удачу, так і нещастя залежно від того, яким саме чином вона переходить людині дорогу.

Вважають, що якщо кішка рухається зліва направо, то людині, яка стала свідком цього, має пощастити. З іншого боку, протилежний рух кішки є знаком потенційного нещастя та несприятливих обставин.

Відхиляючись від основних досліджуваних культур, видається доречним згадати, що в японській культурі чорний кіт так само має виключно позитивну конотацію, котра походить від традиційного фольклору.

Образ kota часто відтворює хитрість і лицемірство, що свідчить про його природну обережність і здатність до маніпуляцій.

Українські звороти (425) *тягти kota за хвіст* та (428) *гратися в kota і мишку* акцентують на ідеях зволікання та хитрості. Дещо інший, але дотичний до цієї конотації зміст має англійська ідіома (457) *curiosity killed the cat*, що означає небезпеку від надмірної цікавості та хитрості. На такій же рисі характеру наголошує німецька приказка (503) *wenn die Katze aus dem Haus ist, tanzen die Mäuse*, яка вказує на те, що люди користуються відсутністю контролю.

Попри негативні конотації, образ kota може передавати філософську ідею прагнення до незалежності, самовпевненості та права на власну думку.

В українській культурі зворот (424) *не все кому масниця* акцентує на тому, що щастя не завжди буває постійним. Дещо інше твердження передає англійський вислів (455) *a cat may look at the king*, котрий демонструє право мати власну думку. Німецька ідіома (502) *die Katze lässt das Mausen nicht*, яка означає, що старі звички складно змінити, може вказувати на послідовність та впевненість у власних переконаннях.

В усіх досліджуваних культурах образ kota має конотацію таємниці та невизначеності, тобто символізує, що ця тварина може приховувати щось важливе або небезпечне.

Український зворот (426) *купувати kota в мішку* та його дослівний німецький відповідник (498) *die Katze im Sack kaufen* символізують придбання чогось невідомого, що може призвести до несподіваних наслідків. Схожу ідею передає англійський зворот (459) *the cat is out of the bag* і німецький еквівалент (497) *die Katze aus dem Sack lassen*, що означають розкрити секрет.

Підсумовуючи, слід зазначити, що образ kota має багатогранні конотації та поєднує як негативні, так і позитивні аспекти людського досвіду. Доречно

зауважити, що конотема «кіт» не завжди є універсальною в контексті сприйняття серед різних народів, але все одно має відносно високий рівень схожості.

5.3. Зіставний аналіз конотацій вівці

Попри те, що в усіх народах досліджуваних культур вівці відгравали важливу роль у господарсько-економічній діяльності, конотації образу цієї тварини переважно не збігаються. Серед конотацій можна виокремити такі:

- конотація покірності;
- конотація відмінності.

Овець традиційно асоціюють із покірністю та схильністю слідувати за лідером або натовпом. Українське стале порівняння (431) *як вівці* використовують для опису людей, які сліпо виконують інструкції без критичного мислення. Схожу ідею відтворює англійський зворот (466) *like sheep*, а вислів (467) *white sheep* означає слухняну людину, нездатну на самостійні вчинки.

Іншою конотацією овець є відмінність, що часто має негативний підтекст. Так, образ вівці вживають для опису людини, що виділяється з-поміж інших неприйнятною поведінкою або невідповідністю стандартам.

Характерно, що в англійській та німецькій культурах цю конотацію відтворено за допомогою висловів (463) *black sheep* та (504) *schwarzes Schaf* і, отже, конотем «вівця» та «чорний», тоді як в українській культурі аналогічний зміст передають за допомогою образу ворони та кольоративу «білий».

Слід зазначити, що серед лексичних конотацій у мовах досліджуваних культур образ вівці має певні схожості, але повного збігу в них не виявлено.

5.4. Зіставний аналіз конотацій слона

Під час аналізу лексичних конотацій зоонімів видається цікавим проаналізувати образ слона, беручи до уваги факт, що для української культури

ця тварина є екзотичною, а для Великої Британії та Німеччини відносно ближчою у контексті історичного колоніального досвіду.

Втім, під час аналізу образу цієї тварини складно виокремити конотації, що були б принаймні частково спільними для досліджуваних культур.

Наприклад, в Україні образ слона вживають для позначення суттєвого перебільшення, що видно з вислову (434) *робити з мухи слона*. В англomовних державах слон відіграє роль очевидного факту, який свідомо ігнорують, про що свідчить приклад (470) *elephant in the corner*.

Не менш своєрідним є асоціація слона з галюцинаціями внаслідок алкогольного сп'яніння, на що вказує приклад (472) *see pink elephants*, тоді як в українській культурі для опису цього стану використовують образ білки.

Слона природно асоціюють із великими розмірами та силою. З іншого боку, в результаті аналізу фразеології мов досліджуваних культур можна дійти висновку, що лексичні конотації образу цієї тварини мають небагато спільного.

5.5. Зіставний аналіз конотацій лева

Лексичні конотації образу лева становлять цікавий матеріал для дослідження. Попри це, спільних для досліджуваних культур конотацій можна виділити відносно небагато. Зокрема до них належать такі:

- конотація сили та сміливості;
- конотація небезпеки та ризику.

Традиційний образ лева як звіра містить елементи відваги та мужності. Найяскравіше це відтворено в англійській мові, що можна пояснити значною роллю, котру лев відіграє у символіці Великої Британії. Зокрема низка порівняльних зворотів, як-от (473) *as bold as a lion*, (474) *as strong as a lion*, (475) *fight like a lion*, (478) *as brave as lion* підтверджує сприйняття цієї тварини як утілення сміливості та готовності вступити в боротьбу.

Важливою характеристикою лева є його зв'язок із небезпекою та ризиком. Англійські звороти (476) *the lion's mouth* та (479) *walk into the lion's den* свідчать,

що лева асоціюють із потенційною небезпекою, ризикованою ситуацією або перебуванням у небезпечному місці. Німецький зворот (507) *den schlafenden Löwen wecken* означає, що не варто звертати увагу на певний об'єкт, який може призвести до небажаних наслідків.

Варто зазначити, що образ лева несуттєво представлений у фразеології української мови, але натомість відіграє порівняно важливу роль у культурах англомовних держав.

5.6. Результати зіставного аналізу лексичних конотацій зоонімів

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій зоонімів проаналізовано п'ять конотем, для яких загалом виділено 11 конотацій. Показники щодо збігу цих конотацій у різних культурах наведено на рис. 11.

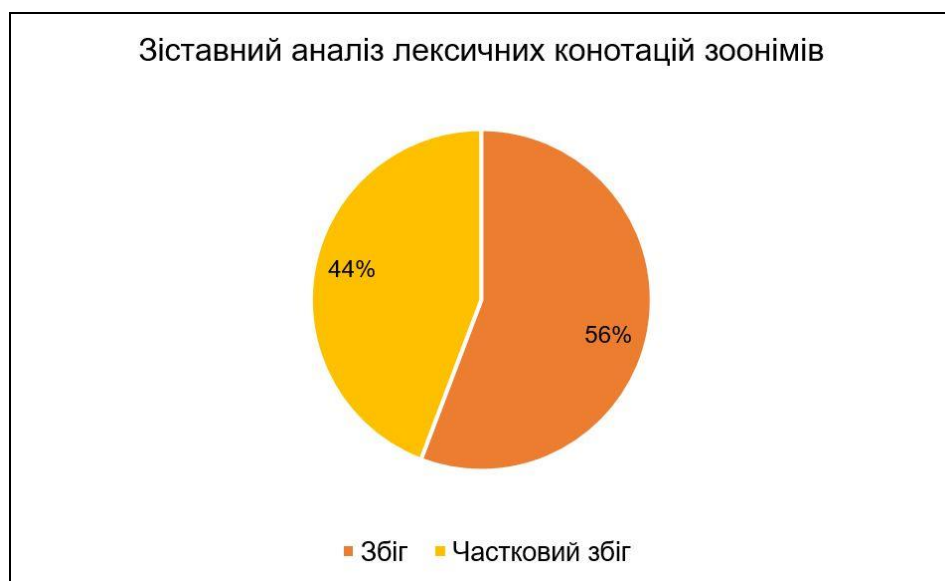

Рис. 11 Зіставний аналіз лексичних конотацій зоонімів

Як видно з рис. 11, 56% конотацій зоонімів збігаються, а решта – 44% – збігається частково. Окрім цього, варто зважити на конотему «слон», для якої внаслідок аналізу не вдалось виділити спільних конотацій.

Можна зробити висновок, що рівень універсальності зоонімів у сприйнятті представників досліджених культур менший порівняно з назвами природних явищ.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 5

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій зоонімів проаналізовано п'ять конотем: «собака», «кішка», «вівця», «слон» і «лев». Для п'яти конотем виділено 11 лексичних конотацій.

Для конотеми «собака» виділено конотації приниження та складних обставин, досвіду й небезпеки. Конотема «кішка» має конотації напружених стосунків, хитрості, незалежності й невизначеності.

Конотема «вівця» містить конотації покірності та відмінності, для конотеми «лев» виділено конотації сили й сміливості та небезпеки й ризику, для конотеми «слон» конотацій, мають принаймні частковий збіг, не виявлено.

З'ясовано, що серед досліджуваних конотем образ собаки є найбільш універсальним в культурах України, США, Великої Британії та Німеччини. Конотеми «лев» та «вівця» мають лише часткові збіги в лексичних конотаціях.

Як і у випадку з назвами природних явищ, більшість конотем поєднують протилежні емоції та ситуації. Наприклад, конотема «собака» має як негативну конотацію приниження, так і позитивну – досвіду. Отже, культурний контекст під час аналізу зоонімів відіграє не менш важливу роль.

З 11 виділених конотацій 56% збігаються, а 44% мають частковий збіг. Отже, можна дійти висновку, що розглянуті зооніми мають не такий високий рівень універсальності сприйняття, як, наприклад, назви природних явищ.

РОЗДІЛ 6. Зіставний аналіз лексичних конотацій кольоративів

6.1. Зіставний аналіз конотацій білого кольору

Глибокий семантичний зміст кольоративів робить цю категорію лексики вкрай важливою під час дослідження конотацій, оскільки ці мовні одиниці не лише називають колір, але й мають культурні та символічні значення.

Під час аналізу мовного матеріалу, що стосується білого кольору, можна виділити п'ять основних конотацій:

- конотація чистоти й невинності;
- конотація страху та слабкості;
- конотація офіційності;
- конотація смерті та старості;
- конотація обману та двозначності.

Білий колір традиційно асоціюють із чистотою, невинністю та правдою, що значною мірою відтворено у сталих висловах української, англійської та німецької мов. В українській культурі білий традиційно асоціювали з чистотою, зокрема не лише фізичною, яку порівнювали з красою, але й моральною. Про це свідчать приклади (184) *біла дівчина*, (178) *білий світ*, (190) *біла сорочка*.

Англійські вислови (257) *white hat* та (259) *whiter than white* свідчать про спільність щодо асоціації білого кольору з чистотою та невинністю, підкреслюючи високу моральність та шляхетність. Зворот (255) *to play the white man* також акцентує на порядності. Аналогічне значення має німецький фразеологізм (333) *eine weiße Weste haben*, що передає ідею чистої репутації.

Білий колір може символізувати й негативні емоції, як-от страх і тривогу. Ці конотації відтворюють фізіологічні реакції людини під час сильних потрясінь, коли шкіра набуває блілого відтінку.

В українській культурі вислів (187) *побіліти, як стіна* вживають як порівняння з блідістю від сильного страху. Англійські відповідники (248) *as*

white as driven snow та (249) *as white as a sheet* свідчать про наявність такої ж конотації та передають ідею шляхом порівняння зі снігом та простирадлом.

Німецькі звороти (338) *einen weißen Arsch haben* та (339) *weiß wie eine Wand sein* відтворюють стан страху або сильного стресу згідно з традиційними національними уявленнями.

Білий колір часто відіграє роль офіційності, що відтворено у фразеологізмах, пов'язаних із цариною права та формальними аспектами життя. В усіх досліджуваних культурах є вислови, пов'язані з білим кольором, що свідчать про письмове підтвердження чогось: (182) *чорним по білому*, (252) *to be in black and white*, (337) *etwas schwarz auf weiß haben*. Це підкреслює універсальність кольору щодо конотації офіційності та процедури дотримування встановлених правил.

У деяких культурах білий асоціюють із кінцем життя або старістю, що можна пояснити фізіологічним процесом посивіння волосся та вживанням білих відтінків у ритуалах, пов'язаних із похованнями.

Ця конотація білого кольору більш поширена в культурі України, ніж Німеччини та англомовних держав. Про це свідчать вислови (181) *до білого волосся* та (179) *покидати білий світ*, що вказують на старість та смерть.

У контексті зв'язку білого кольору зі смертю доречно відхилитись від основного об'єкта дослідження – лексичних конотацій у культурах України, Німеччини та англомовних держав, – і наголосити на особливому значенні цього відтінку в ритуальних традиціях країн Сходу.

У китайському світогляді білий колір має виразно траурну конотацію. Цю специфічну, певною мірою контрастну для України реалію можна проілюструвати за допомогою культурних традицій.

Наприклад, конверт білого кольору з грошима дають родині померлого для підтримки, біла прикраса у волоссі жінки є символом трауру. Подарунки недоречно загортати у білу упаковку. Під час весілля біла сукня нареченої є знаком її «смерті» для своєї родини і народження у новій, власній.

Незвичні для традиційного західного світосприйняття лексичні конотації кольоративів у культурах держав Сходу становлять особливо цікавий з наукового погляду матеріал, вартий окремого дослідження.

Окрім цього, білий колір має конотацію обману, маніпуляцій та двозначності. Вислів (180) *казка про білого бичка* в українській культурі є посиленням на вигадану історію. Англійський вислів (251) *a white lie* акцентує на брехні, яку вважають невинною або навіть корисною.

Цікавим видається німецький вислів (331) *weiße Mäuse sehen*, де конотема «білі миші» відіграє роль спотворення реальності як галюцинації, спричинені станом алкогольного сп'яніння.

Слід зробити висновок, що схожості під час зіставного аналізу конотеми «білий» свідчать про високий рівень універсальності, а контраст зі значеннями у східній культурі вартий окремих студій.

6.2. Зіставний аналіз конотацій чорного кольору

У культурних традиціях чорний колір має контрастну систему асоціацій. Внаслідок аналізу мовного матеріалу можна виділити чотири основні конотації чорного кольору:

- конотація небезпеки та смерті;
- конотація печалі й горя;
- конотація незаконної діяльності;
- конотація достатку.

Чорний колір традиційно порівнюють із широким спектром негативних явищ, як-от небезпекою, злом, таємничістю, тобто символом неприємних подій або емоційних станів.

В українських фразеологізмах чорний колір має здебільшого негативну конотацію. Наприклад, вислів (195) *чорні дні* вказує на період складних випробувань, а (198) *чорна справа* означає підступний або нелегальний та злочинний вчинок.

Характерно, що внаслідок соціально-політичних реалій чорний колір набув конотації небезпеки, яку відтворює вислів *чорний ворон*, тобто назва машини для перевезення заарештованих, – специфічне явище в добу масових репресій у 30-ті роки XX століття.

У культурі англomовних держав фразеологізм (264) *a black day* означає сумну подію або період невдач, а вислів (269) *a black hat* вживають, щоб описати негідника. У Німеччині вислів (353) *schwarz sehen* означає песимізм та бачення майбутнього у виключно негативному світлі.

Чорний колір часто асоціюють із печаллю та горем. Український вислів (194) *на чорний день* передбачає збереження ресурсів на випадок складних часів та підкреслює підготовку до потенційних труднощів. Порівняльний зворот (201) *як чорна хмара* вживають, щоб описати вкрай сумний стан.

Зі свого боку, англійський зворот (276) *in a black cloud* відтворює стан емоційної неврівноваженості, що може коливатись від суму до гніву. Певною мірою дотичну ідею передає німецька ідіома (349) *Schwarzer Montag*, що означає невдалий день або початок, котрий має конотацію суму або розчарування.

Чорний колір широко використовують для позначення чогось незаконного, прихованого або забороненого. Таким чином, чорний відіграє роль символу порушення норм і правил.

Український вислів (198) *чорна справа* у різних контекстах може означати як ганебний вчинок, так і протизаконну дію. Англійські звороти (272) *black money* та (278) *black market* означають нелегальний дохід і незаконну торгівлю.

Зі свого боку, німецькі складені іменники (351) *Schwarzarbeit* та (252) *Schwarzfahren* так само позначають незаконну діяльність: неофіційну роботу та проїзд без квитка.

На противагу низці негативних конотацій чорний колір може мати позитивне значення у фінансовому контексті.

Хоча в українській культурі ця конотація не має поширення, вислів (266) *to be in the black* свідчить про наявність цього відтінку в культурі англomовних держав та означає бути платоспроможним або мати прибуток. Зі свого боку,

німецький зворот (343) *schwarze Zahlen schreiben* має аналогічне значення та передає ідею фінансового добробуту.

Слід зазначити, що конотації чорного кольору часто набувають розбіжних семантичних відтінків. З іншого боку, конотема «чорний» має універсальні значення, спільні для досліджуваних культур.

6.3. Зіставний аналіз конотацій червоного кольору

Червоний колір має багатий спектр конотацій, що відтворюють різні емоційні, соціальні та символічні аспекти. Серед основних конотацій можна виділити такі:

- конотація сорому та збентеження;
- конотація гніву та агресії;
- конотація небезпеки й попередження;
- конотація важливості й значущості.

Червоний колір часто асоціюють із соромом або збентеженням, що можна пояснити характерною фізіологічною реакцією.

Український фразеологізм (210) *почервоніти як рак* вказує на вищий ступінь засоромленості, а асоціації червоного кольору з дієсловами (204) *брехати* й (208) *засоромитись* свідчать про наявність відповідної конотації.

Англійські порівняльні звороти (279) *as red as a beet* та (280) *as red as a poppy* вказують на людину, яка почервоніла від сорому. В німецькій культурі також є сталий вислів-відповідник (363) *rot werden* та ідіома (373) *mit roten Ohren abziehen*, що означає «піти засоромленим після ганебної події».

Червоний колір асоціюють із станами гніву та агресії. У цьому випадку конотема «червоний» відтворює інтенсивність емоцій та підкреслює психологічний стан, де гнів зображений як щось гаряче й небезпечне.

В українській культурі асоціація червоного кольору зі словом (206) «*гнів*» вказує на наявність такої конотації. Англійський вислів (288) *red mist* описує стан, коли людина настільки розгнівана, що бачить усе в червоному світлі.

Порівняльний зворот (280) *as red as a poppy* може означати як високий ступінь засоромленості, так і почуття гніву й роздратованості. Німецький зворот (364) *rot sehen* також вказує на стан розлюченості й доводить тезу щодо універсальності цієї конотації для всіх досліджуваних культур.

Червоний колір традиційно використовують, щоб позначати небезпеку або сигнал попередження та нагадувати про необхідність бути обережним або діяти швидко. Підґрунтя цієї конотації можна знайти у давніх асоціаціях із вогнем та кров'ю, тобто символами потенційної небезпеки.

Український фразеологізм (202) *червоний півень* вживають як знак пожежі. Зі свого боку, в англійській мові вислів (284) *code red* означає стан тривоги або небезпеки, що потребує негайної реакції.

Конотація сигналу попередження в німецькій мові відтворена ідіомами (361) *jemandem die rote Karte geben* та (371) *sich etwas rot anstreichen*, які передають дотичні ідеї: вказівку на неприйнятну поведінку й попередження та виділення чогось вкрай важливого.

У контексті культурних реалій не можна не зазначити, що в усіх державах, що перебувають у межах дослідження, дорожні знаки попередження й заборони виконані у відтінках саме червоного кольору.

Зважаючи, що на меті дослідження немає чіткого завдання дослідити особливості вживання кольоративів у політичному дискурсі, недоречно зосереджуватись на тонкощах застосування цього кольору в цій галузі.

З іншого боку, слід зауважити, що червоний колір тривалий час є універсальним символом для більшості лівих політичних течій, як-от комунізму, соціалізму тощо.

Окрім цього, червоний колір використовують для позначення чогось важливого та провідного. Ця конотація підкреслює здатність відтінку привертати увагу й виділяти суттєві аспекти. Використання червоного у цьому контексті вказує на його статус як кольору, що є символом енергії, влади й впливу.

Український зворот (203) *бути червоною ниткою* означає бути основним, провідним елементом. Конотацію значущості також підтверджують сталі асоціації з прикметниками (205) *важливий* та (214) *яскравий*.

Англійський вислів (282) *a red-letter day* використовують для опису особливого важливого дня або події, а німецький фразеологізм (358) *der rote Faden* означає центральну ідею тексту або розповіді.

Можна дійти висновку, що червоний колір передає різноманітні конотації, що в різних культурах подеколи мають семантичні розбіжності, але зберігають основний спільний зміст.

6.4. Зіставний аналіз конотацій жовтого кольору

Жовтий колір містить асоціації з різноманітними емоціями, об'єктами й поняттями, що варіюються від позитивних до негативних. На підставі аналізу прикладів можна виділити такі основні конотації:

- конотація боягузтва;
- конотація заздрості;
- конотація негативних асоціацій із пресою;
- конотація радості й успіху.

У деяких культурах жовтий колір може мати конотацію страху та нерішучості. В українській та німецькій культурі зміст конотеми «жовтий» не має такої риси. Втім, ця конотація дуже виразно відтворена в англійській мові, де є принаймні п'ять форм, що передають цю ідею: (291) *a yellow streak*, (293) *yellow dog*, (294) *yellow-belly*, (295) *to be yellow*, (296) *to have a yellow belly*.

Іноді жовтий колір асоціюють із заздрістю та відчуттями чогось неприємного та несправедливого. Прикметно, що наявність сталого порівняльного звороту (375) *gelb vor Neid sein* виразно свідчить про наявність такої конотації в німецькій культурі. З іншого боку, не менш характерно, що в мовній практиці українців та населення англомовних держав заздрість не закріпилась як конотація жовтого кольору.

Жовтий колір традиційно вживають у назві бульварної преси, де публікують неправдиву інформацію або скандальну хроніку.

В українській та англійській мовах відповідні один одному вислови (216) *жовта преса* та (297) *yellow press* описують неетичну журналістику, спрямовану на сенсаційність. Так само англійський зворот (297) *yellow journalist* означає журналіста, який прагне будь-яким шляхом привернути увагу.

Характерно, що в німецькій культурі це явище передають за допомогою не кольоративів, а конотації природних явищ, зокрема конотеми «райдуга».

У деяких контекстах жовтий колір уособлює радість, успіх та щастя. Позитивні конотації жовтого кольору в українській культурі відтворені насамперед у сталих асоціаціях зі словами (217) *жито*, (218) *сонце* та (221) *радість*. В англійській мові конотацію успіху передає ідіома (292) *follow the yellow brick road*, що походить із літературного твору Френка Баума та означає поступовий шлях до успіху. Схожий зміст передає німецький вислів (374) *das Gelbe vom Ei*, що означає щось досконале.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в досліджуваних культурах конотації жовтого кольору переважно відрізняються і суттєво залежать від національного контексту. Отже, ця конотема має низький рівень універсальності.

6.5. Зіставний аналіз конотацій синього кольору

Синій колір має багатозначну символіку. Серед основних конотацій цієї конотеми можна виділити такі:

- конотація емоційних та психічних станів;
- конотація соціального статусу;
- конотація явищ природи.

У всіх досліджуваних культурах синій колір традиційно асоціюють із низкою емоційних та психічних станів, переважно негативних.

Характерно, що в українській мові конотація емоційних станів не поширена, тоді як у культурі англослов'янських держав синій колір асоціюють із

депресивним станом або злістю, про що свідчать приклади (299) *a blue funk*, (302) *blue devils*, (314) *feel blue* та (316) *have a blue fit*.

Цікаво, що в німецькій культурі стан крайньої розлюченості та психічної неврівноваженості порівнюють із комбінацією конотем «синій» та «зелений», про що свідчить вислів (379) *sich grün und blau ärgern*. Окрім цього, синій порівнюють зі здивуванням – (385) *ein blaues Wunder erleben*, а також станом алкогольного сп'яніння – (388) *blau sein*.

Можна констатувати, що конотація емоційних станів сильного кольору спільна для принаймні двох досліджуваних культур, проте конкретні почуття, з якими асоціюють цю конотему, радше розбіжні.

Традиційною асоціацією з синім кольором є аристократичне та шляхетне походження, що є знаком високого соціального статусу.

Український вислів (231) *блакитна кров*, що означає аристократичне походження, є буквальним відповідником англійського (301) *blue blood* та німецького (380) *blaues Blut in den Adern haben* і свідчить про спільність цієї конотації з традиційним європейським світоглядом.

Видається логічним, що синій колір асоціюють із низкою природних явищ через однакове забарвлення.

Промовистими є асоціації з синім кольором в українській культурі, до яких належать порівняння зі словами (255) *небо*, (227) *вітер*, (228) *вода*, (229) *дощ* та (232) *море*. Хоча в межах дослідження фразеології англійської мови не виявлено прикладів, котрі ілюстрували б аналогічну конотацію, видається очевидним, що, враховуючи географічне положення Великої Британії та США такі ж асоціації є природними для світогляду населення цих держав.

Окрім цього, цікавим є німецький зворот (390) *blaues Gold*, дослівно *синє золото*, тобто вода. Таке порівняння органічно доповнює конотації конотеми «золото» на зразок вислову *чорне золото* на позначення нафти.

Іноді синій колір має настільки розгалужені конотації та особливості сприйняття, що видається складним виокремити подібності. Наприклад, в

українській культурі вислів (222) *синій птах* є символом щастя та ідеалу, хоча така конотація відсутня в інших досліджуваних культурах.

В англійській мові поширені фразеологізми на зразок (305) *blue suits* та (312) *blue coats*, котрі вказують на поліцію або інших осіб, які залежно від професійної діяльності вдягають форму синього кольору.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що синій колір відіграє роль менш універсального образу у світовій ментальності, доказом чого є незначна кількість збігів у лексичних конотаціях.

6.6. Зіставний аналіз конотацій зеленого кольору

Зелений колір має широку палітру значеннєвих нюансів та символів. Під час зіставного аналізу лексичних конотацій можна виділити такі основні конотації, спільні для досліджуваних культур:

- конотація молодості та недосвідченості;
- конотація природи та життя;
- конотація грошей та матеріальних благ;
- конотація заздрості;
- конотація позитивних змін та успіху.

Зелений колір часто асоціюють із молодістю та недосвідченістю. У цьому випадку зелений відіграє роль символу чогось нового із натяком на незрілість або брак знань. Український вислів (234) *молодий та зелений* передає ідею недосвідченості, першого життєвого досвіду й незнання тонкощів життя.

Конотація молодості широко відтворена в англійській фразеології, де вислів (325) *be green* і його деривати (318) *a little green* та (320) *green hand* означають «не мати достатньо досвіду». Німецькі звороти (392) *Grünschnabel* та (393) *grün hinter den Ohren sein*, зі свого боку, вказують на незрілість.

Очевидно, що зелений колір має конотацію природи, зростання та загалом життя, а також, у контексті сучасного суспільно-політичного дискурсу, екологічної свідомості.

Промовистими є українські асоціації зеленого кольору зі словами (329) *дерева*, (240) *жито*, (244) *трава*, тобто символами природного багатства країни. Цікавим видається англійський вислів (324) *have green fingers* та його німецький відповідник (403) *der grüne Daumen*, що не має еквіваленту в українській культурі та означає бути вправним садівником і вміти доглядати за рослинами.

Окрім цього, англійські звороти (326) *go green* та (327) *green politics* акцентують на характерній для сучасного світу тенденції ставитись уважніше до проблем довкілля та його захисту.

Характерне забарвлення банкнот США та їх поширеність у світі вплинули на те, що зелений колір набув сталої конотації грошей та матеріальних благ.

Стала асоціація зеленого кольору з грошима в українській культурі пов'язана зі сприйняттям валюти США як символу стабільності, багатства та процвітання. Очевидно, що в англійській мові значного поширення набули вислови, котрі відтворюють конотему «зелений» у контексті фінансів: (322) *green paper*, (323) *green stuff*, (329) *long green*. Характерно, що в німецькій культурі ця конотація непоширена.

У багатьох культурах низку негативних емоцій та негативних станів, зокрема заздрість, злість та ревності, часто асоціюють із зеленим кольором.

Хоча в українській мові не є поширеними фразеологічні звороти щодо зазначених емоційних станів, характерними є наявність сталих асоціацій зеленого кольору зі словами (242) *заздрість* та (243) *злість*.

Англійський вислів (319) *to be green with envy* та його німецький відповідник (404) *grün vor Neid* чітко відтворюють конотацію заздрості. Цікавим видається вислів (328) *green-eyed monster*, що уособлює ревності в культурі США.

Спільним для всіх досліджуваних культур є символічне значення зеленого кольору в контексті позитивних змін та надання дозволу.

Характерно, що в українській, англійській та німецькій мовах наявні фразеологічні звороти, котрі відтворюють конотацію дозволу для зеленого кольору: (236) *зелена вулиця*, (321) *green light*, (402) *grünes Licht geben*. Цікаво

зазначити, що в українській культурі в цьому випадку фігурує об'єкт місця – вулиця, а в німецькій та англійській – світло.

Слід зауважити, що буквальный переклад українського вислову *зелена вулиця* англійською мовою матиме не конотацію дозволу, а позначатиме культурну реалію щодо особливостей впорядкування господарських об'єктів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що зелений колір має значний спектр конотацій, які здебільшого збігаються у світосприйнятті представників різних народів. Отже, конотема «зелений» має високий рівень універсальності.

6.7. Результати зіставного аналізу лексичних конотацій кольоративів

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій кольоративів проаналізовано шість конотем, для яких загалом виділено 25 конотацій. Показники щодо збігу цих конотацій у різних культурах наведено на рис. 12.

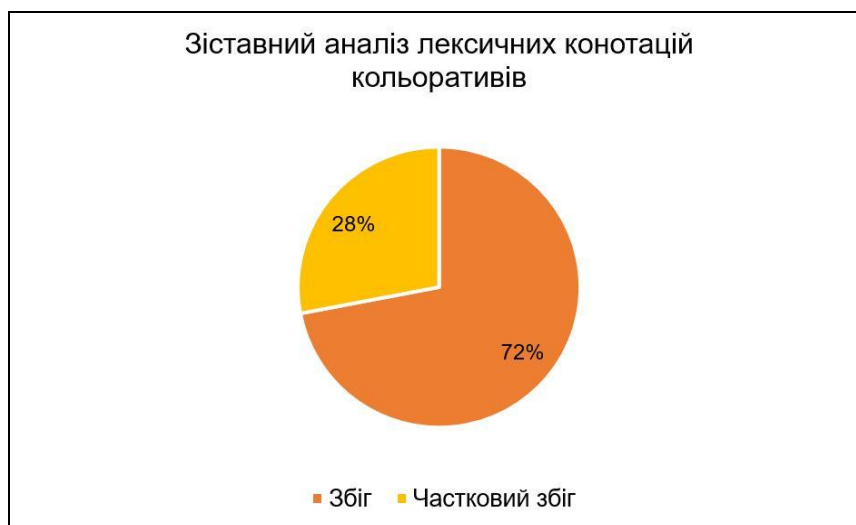

Рис. 12 Зіставний аналіз лексичних конотацій кольоративів

Як видно з рис. 12, 72% конотацій кольоративів збігаються, а решта – 28% – збігається частково.

Можна зробити висновок, що рівень універсальності кольоративів у сприйнятті різних культур значно вищий порівняно з зоонімами, але дещо нижчий, ніж у назв природних явищ.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 6

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій кольоративів проаналізовано шість конотем: «білий», «чорний», «червоний», «жовтий», «синій» і «зелений». Для шести конотем виділено 25 лексичних конотацій.

Для конотеми «білий» виділено конотації чистоти й невинності, страху, офіційності, смерті та старості й обману та двозначності. Конотема «чорний» має конотації небезпеки та смерті, печалі, незаконної діяльності та недостатку.

Конотема «червоний» містить конотації сорому та збентеження, гніву, небезпеки й попередження та важливості й значущості. Для конотеми «жовтий» виділено конотації боягузтва, заздрості, негативних асоціацій із пресою і радості.

Конотема «синій» має конотації емоційних та психічних станів, соціального статусу та явищ природи. Зі свого боку, для конотеми «зелений» виділено конотації недосвідченості, природи, грошей та матеріальних благ, заздрості й позитивних змін та успіху.

З'ясовано, що серед досліджуваних кольоративів конотема «червоний» є найбільш універсальною в культурах України, США, Великої Британії та Німеччини, а конотема «синій» – найменш універсальною.

Більшість конотем уособлюють різноманітні й часто контрастні стани та ситуації. Роль соціокультурного контексту посідає провідне місце під час зіставного аналізу кольоративів.

З 25 виділених конотацій 72% збігаються, а 28% мають частковий збіг. Підсумовуючи, слід зазначити, що розглянуті кольоративи мають значно вищий рівень універсальності порівняно з зоонімами, але дещо нижчий, ніж у назв природних явищ.

РОЗДІЛ 7. Особливості зіставного аналізу лексичних конотацій та укладання довідника

7.1. Добирання конотем для зіставного аналізу лексичних конотацій

Процес зіставного аналізу лексичних конотацій різних культур світу передбачає застосування методу аналізу, що полягає у послідовному розгляді складових елементів об'єкта, його ознак та властивостей.

Враховуючи значний обсяг інформації, очевидною є необхідність виокремлення лише певних специфічних груп лексичних конотацій, за допомогою яких буде можливо створити якомога точнішу картину світосприйняття у контексті різних культур.

Іншими словами, під час дослідження доцільно визначити саме ті сфери лексики, де конотації проявляються найзмістовніше, зважаючи, що конотації – це значною мірою емоційні, культурні та символічні значення.

Під час дослідження для ґрунтового аналізу виділено три такі групи лексичних конотацій:

- конотації природних явищ;
- конотації кольоративів;
- конотації зоонімів.

Ці категорії не тільки широко репрезентовані у мовному матеріалі різних культур, але і мають суттєве значення у світогляді, що відтворює ментальність різних етнічних груп.

Складно не погодитись із тезою, що природні явища відігравали вкрай важливу роль у різних царинах людського життя на всіх етапах його розвитку. Природа й погодні умови стали вирішальним чинником для успішної господарської діяльності людини, вплинули на її культуру та релігійні практики.

Таким чином, лексичні одиниці на позначення природних явищ – важлива категорія слів, що мають чимало додаткових конотаційних нюансів залежно від культурного контексту. Аналіз конотацій природних явищ дає можливість

зрозуміти, яким чином представники різних культур взаємодіяли з природою, трактували природні процеси, катаклізми, і, що найважливіше, яким чином ці судження відтворилися у мові.

У межах дослідження вирішено проаналізувати шість назв природних явищ: «небо», «вода», «вогонь», «дощ», «вітер» і «хмари».

Друга група, яка органічно доповнює матеріал дослідження – кольоративи, тобто лексико-семантична група, яка позначає кольори та їхні відтінки. Кольоративи безперечно є важливим лексичним пластом будь-якої мови, оскільки зміст цих мовних одиниць полягає не тільки в тому, щоб називати безпосередньо колір, але й нести культурні та символічні значення.

Очевидно, що кольори мають здатність викликати низку асоціацій, емоцій та переконань, сутність яких варіюється залежно від культурного контексту. Не менш багато важать кольори у царині релігійних ритуалів і традиціях повсякденного життя.

Кольори мають суттєве змістове навантаження у контексті соціальних явищ, психологічного стану або моральних якостей особистості. Певною мірою кольоративи можуть відтворювати деякі культурні стереотипи.

У межах дослідження вирішено проаналізувати шість кольоративів: «білий», «чорний», «червоний», «жовтий», «синій» і «зелений».

Зооніми, тобто назви тварин, також посідають чільне місце у мовній картині світу людини. Тварин часто асоціюють з рисами характеру, поведінкою або моральними якостями. Очевидно, зооніми можуть мати як позитивні, так і негативні конотації, залежно від особливостей сприйняття певної тварини у специфічній культурі.

Зооніми часто вживають у прислів'ях, приказках, метафорах, і таким чином риси поведінки тварин переносяться на людей або побутові ситуації. Конотації зоонімів також можуть відрізнятись залежно від географічного контексту. У національному фольклорі, міфології та релігії тварини часто відіграють роль персонажів, що уособлюють морально-етичні ідеали. Конотації зоонімів вдало відтворюють зв'язок між людиною і природою та особливості

формування цінностей та уявлень щодо навколишнього світу. У межах дослідження вирішено розглянути п'ять зоонімів, серед яких «собака», «кішка», «вівця», «слон» і «лев».

Таким чином, для дослідження обрано 17 конотем, серед яких шість – назви природних явищ, шість – кольоративи та п'ять – зооніми. Вибраний для аналізу матеріал ґрунтовно відтворює особливості світосприйняття у представників різних культур у контексті лексичних конотацій.

7.2. Принципи добирання ілюстративного матеріалу

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій важливо врахувати чинник добирання ілюстративного матеріалу, що достатньо об'єктивно відтворюватиме сутність досліджуваного предмета.

У межах дослідження для добирання прикладів використано низку джерел, серед яких, зокрема, такі:

- фразеологічні словники;
- словники асоціацій;
- універсальні електронні словники.

Принцип аналізу полягає в тому, щоб дібрати для кожної конотеми набір прикладів, що ілюструють її вживання у переносних та метафоричних контекстах. Для цього насамперед використано фразеологічний матеріал української, англійської та німецької мов. Зокрема вкрай корисними є «Фразеологічний словник української мови» (головний укладач – М. Білоніженко) [2] та «Англо-український фразеологічний словник» М. Баранцева [1].

Якщо фразеологічного матеріалу об'єктивно недостатньо або він неповною мірою відтворює сутність досліджуваної конотеми, вжито словники асоціацій, зокрема «Український асоціативний словник» С. Мартінек [3].

Під час добирання ілюстративного матеріалу виконано пошук у словнику асоціацій, структура статті якого складається зі слова та лексем, з якими це слово

порівняли респонденти. Дібрані зі списку таких лексем приклади є асоціаціями і, отже, конотаціями, носіями яких є представники певної культури (у межах цього дослідження – української).

Оскільки асоціація не є фразеологічною одиницею або сталим висловом із додатковим значенням, цей ілюстративний матеріал позначено як *асоціація* без окремого розкриття змісту.

Слід зазначити, що під час добирання ілюстративного матеріалу значну роль відіграють ресурси на зразок універсальних електронних словників, сутність яких детально висвітлено у розділі 3.

Серед таких джерел варто зазначити електронний словник української мови «Горих», електронний словник німецької мови «Duden» та універсальний ресурс «The Free Dictionary» з англomовним підрозділом. Варто зауважити, що всі наведені ресурси мають фразеологічний розділ, що значно спрощує пошук ілюстративного матеріалу.

7.4. Загальний результат зіставного аналізу лексичних конотацій у різних культурах світу

Під час зіставного аналізу лексичних конотацій у різних культурах світу проаналізовано 17 конотем, для яких загалом виділено 60 конотацій. Показники щодо збігу цих конотацій наведено на рис. 13.

Рис. 13 Результат зіставного аналізу лексичних конотацій
у різних культурах світу

Як видно з рис. 13, 70% лексичних конотацій досліджених конотем збігаються, що свідчить про високий показник універсальності сприйняття відібраного для аналізу матеріалу. 28,3% лексичних конотацій мають частковий збіг і тільки 1,7% не збігаються зовсім.

7.5. Особливості укладання довідника лексичних конотацій

У результаті зіставного аналізу укладено «Довідник лексичних конотацій назв природних явищ, кольоративів та зоонімів у культурах України, США, Великої Британії та Німеччини».

У довіднику наведено стислу та структуровану інформацію щодо лексичних конотацій 16 досліджених конотем. За структурою довідник складається з 16 нумерованих розділів, кожний з яких описує одну з конотем.

У кожному розділі конотема проілюстрована зображенням для зручного та наочного сприйняття інформації, наведено короткий коментар і таблицю, де зазначено виявлені під час зіставного аналізу лексичні конотації та приклади з фразеології та сталих висловів в українській, англійській та німецькій мовах.

Для зручності користування комірки таблиці мають різні кольори залежно від наявності у певної конотеми лексичної конотації у визначеній мові. Так, комірка зеленого кольору означає, що конотація виявлена та збігається у принаймні двох мовах, комірка синього кольору означає, що конотація загалом виявлена, але в різних мовах збігається лише частково, а комірка жовтого кольору означає, що конотація не збігається.

Для кожної конотації наведено приклади, що свідчать про повний або частковий збіг. Певною мірою довідник можна вважати хоч і несуттєвим за обсягом, але зручним у користуванні тримовним словником фразеологічних зворотів, що також є перспективою подальших досліджень.

Під час вивчення навчальних дисциплін на зразок лінгвокраїнознавства джерело такого типу може становити особливу цінність у контексті дослідження не тільки національних особливостей світогляду окремого народу, але й аспекту порівняльного аналізу менталітету представників різних націй.

Основним недоліком укладеного довідника можна вважати його несуттєвий обсяг. З іншого боку, розроблений алгоритм дослідження та структура укладання й систематизації інформації можуть слугувати корисним підґрунтям для подальших студій.

Головна перевага укладеного довідника полягає у його лаконічній та зручній у використанні структурі та відсутності значного обсягу теоретичних даних. Спосіб представлення інформації у вигляді таблиць робить посібник комфортним під час використання.

Приклади сторінок довідника, що ілюструють його структуру та спосіб систематизації й представлення виявленої інформації, наведено нижче на рисунках 14 та 15.

4. Дощ

Дощ часто відіграє роль символу родючості, але водночас може бути знаком нещастя, втрати або депресивного стану.

Зіставний аналіз лексичних конотацій дощу

Україна	США / ВБ	Німеччина
Несподіваність		
як дощ на голову	—	—
Труднощі й перешкоди		
з дощу та під ринву	rain on parade it never rains but it pours	aus dem/vom Regen in die Traufe kommen
Очищення й оновлення		
—	no rain, no rainbow	auf Regen folgt Sonnenschein
Прибутки		
золотий дощ	—	ein warmer Regen

Рис. 14 Сторінка довідника, що ілюструє конотему «дощ»

Як видно з рисунку 14, для конотемати «дощ» виявлено чотири конотації, з яких тільки одна повністю збігається для всіх досліджуваних культур. У комірках, де збіг конотацій не виявлений, зазначено прочерк.

Лексичні конотації кольоративів

2. Чорний колір

У більшості культур світу чорний колір асоціюють із темрявою, злом, смертю, таємничістю тощо. З іншого боку, у деяких випадках чорний колір набуває значень влади, вишуканості, статусу.

Зіставний аналіз лексичних конотацій чорного кольору

Україна	США / ВБ	Німеччина
Небезпека		
чорні дні чорна справа чорний ворон	<i>a black day</i> <i>a black hat</i>	<i>schwarz sehen</i>
Печаль і горе		
на чорний день як чорна хмара	<i>in a black cloud</i>	<i>Schwarzer Montag</i>
Незаконна діяльність		
чорна справа	<i>black money</i> <i>black market</i>	<i>Schwarzarbeit</i> <i>Schwarzfahren</i>
Достаток		
—	<i>to be in the black</i>	<i>schwarze Zahlen schreiben</i>

Рис. 15 Сторінка довідника, що ілюструє конотемі «чорний»

Зі свого боку, як видно з рисунку 15, з чотирьох конотацій, виявлених для конотеми «чорний», повністю не збігається тільки одна, тоді як решта збігається.

7.6. Перспективи подальших досліджень і потенціал розширення довідника лексичних конотацій

У теоретичній частині дослідження ґрунтовно опрацьовано аспект зв'язку лексичних конотацій зі світосприйняттям людини. Таким чином, конотації як комплексне явище відіграють важливу роль під час вивчення особливостей менталітету й способу життя та мислення представників різних народів.

З цього випливає висновок, що дослідження у царині лексичних конотацій і зокрема зіставного аналізу цього матеріалу становлять значну цінність для таких наук, як лінгвокраїнознавство, міжкультурна комунікація, перекладознавство тощо.

Хоча теоретичний аспект конотації як мовознавчого явища, процес розвитку цього явища в діяхронічному контексті досліджений досить ґрунтовно, слід констатувати, що практична частина порівняльного аналізу конотацій різних культур все ще недостатньо опрацьована в сучасній науці.

У запропонованому довіднику висвітлено особливості 16 конотем у культурах України, англomовних держав, зокрема Великої Британії та США, і Німеччини. Втім, подальші дослідження можуть становити суттєвий потенціал для розвитку теоретичного лінгвокраїнознавства.

Як приклади таких досліджень варто навести детальний розгляд інших груп конотацій, як-от емоційні стани людини, фітоніми, антропоніми, топоніми у контексті вузьконаціонального сприйняття тощо, а також доповнення й розширення матеріалу щодо вже частково досліджених назв явищ природи, зоонімів та кольоративів.

Варто зауважити, що в результаті подальших досліджень існує чітка перспектива створити універсальний, значний за обсягом довідник лексичних конотацій, де відтворено національні особливості сприйняття окремих категорій у різних культурах світу, що, зі свого боку, становить значну користь у контексті навчання та викладання низки дотичних наукових дисциплін.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 7

Зіставний аналіз лексичних конотацій назв природних явищ, зоонімів та кольоративів на матеріалі культурного досвіду України, Німеччини та англomовних держав містить суттєвий потенціал для подальших досліджень і становить значний науковий інтерес.

З'ясовано, що конотеми можуть відрізнятись за показником універсальності сприйняття серед представників різних культур. Зокрема до конотем з високим рівнем універсальності належать «небо», «вогонь», «собака», «чорний», «червоний». Зі свого боку, до групи конотем з низьким рівнем універсальності належать такі: «дощ», «вівця», «слон», «лев», «жовтий».

Контекст національних культурних реалій відіграє вирішальну роль у формуванні конотацій певного об'єкта, який, попри високий показник універсальності, може набувати принципово різних значень у різних ситуаціях.

Більшість досліджених конотем є комплексними явищами з високим асоціативним, символічним та метафоричним потенціалом, про що промовисто свідчить факт наявності як позитивних, так і негативних конотацій.

Як частину кваліфікаційної роботи укладено «Довідник лексичних конотацій назв природних явищ, кольоративів та зоонімів у культурах України, США, Великої Британії та Німеччини», де надано стислі дані щодо лексичних конотацій 16 досліджених конотем.

Виявлено, що довідник можна вважати основою тримовного перекладного словника фразеологічних словосполучень, що водночас відіграють значну роль у контексті конотативного забарвлення певної лексичної одиниці.

До основних переваг довідника належать проста й візуально приваблива структура й багатство ілюстративного матеріалу. Розроблений спосіб представлення даних може бути основою презентації результатів подальших досліджень. Недоліком довідника є відносно несуттєвий обсяг.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження лексичних конотацій у різних культурах світу можна зробити загальні висновки, що підсумовують результати зіставного аналізу й укладання довідника.

Поняття конотації має тривалу історію розвитку й багатовимірний характер. Від часів античної філософії та середньовічної теології конотація зазнала еволюції від логіко-філософської категорії до мовознавчого терміна, що визначає додаткові значення мовних одиниць.

Важливий внесок у становлення конотації як мовознавчого поняття зробили вчені, як-от Дж. Міл, К. Бюлер, Р. Барт, Л. Блумфілд тощо. Заслугами цих фахівців слів вважати вплив на розвиток конотації, акценті на властивостях цього поняття як способу надати додаткове значення, що пов'язане з соціальними, культурними та психологічними аспектами.

Особливий інтерес становить міжкультурний вимір конотації, який пильно досліджував Е. Хол та український учений В. Манакін. Під час комунікації між представниками різних культур важливу роль відіграє не лише знання мови, але й розуміння етнічних та культурних особливостей народу.

Висновки Е. Хола щодо висококонтекстуальних і низькоконтекстуальних культур підкреслюють значення позамовних чинників у міжкультурному спілкуванні. Крім того, культурно марковані лексеми підтверджують тісний зв'язок додаткових значень зі світоглядом народу, впливаючи на розуміння й тлумачення слів у різних культурах.

Лексикографія також відіграє важливу роль у систематизації та кодифікації конотативних значень. Дослідження українських мовознавців, зокрема В. Дубічинського, підкреслюють важливість різних типів словників для збереження та передання конотативних значень. Особливо це стосується ономастичних, жаргонних словників, словників фразеологізмів і асоціативних словників, які сприяють збереженню культурного та мовного матеріалу.

Вплив цифрофізації на лексикографію, зокрема розвиток електронних та онлайн-словників, значно посилює можливості дослідження й практичного використання конотацій, що виводить лексикографію на новий рівень у сучасному світі.

Тематичний довідник, зі свого боку, є важливим інструментом, що сприяє розширенню знань через систематизацію культурних особливостей мовного матеріалу. Завдяки ретельно підібраним прикладам та детальним описам фахові довідники забезпечують доступ до культурних підтекстів і нюансів.

У межах дослідження детально проаналізовано 17 конотем, для яких загалом виділено 60 конотацій. Зіставний аналіз конотацій природних явищ у культурному аспекті підтвердив універсальність певних конотем, як-от «небо» і «вогонь», які мають схожі конотації в різних культурах. З іншого боку, конотема «дощ» натомість є менш універсальною і має відмінні значення у культурах.

Такі результати свідчать про важливу роль природних явищ у формуванні світогляду та лексичних асоціацій у різних народів. Виявлено, що 75% конотацій природних явищ мають спільні значення в різних культурах, що підтверджує високий рівень універсальності в сприйнятті цих об'єктів.

Аналіз зоонімів показав, що значення тварин як культурних символів менш універсальні. Наприклад, образ собаки має велику кількість позитивних і негативних значень у різних культурах, а конотації таких зоонімів, як «лев» та «вівця», значною мірою залежать від культурного контексту. Загалом, з виділених конотацій зоонімів тільки 56% мають повний збіг, що вказує на культурні відмінності в оцінці й символіці тварин.

У дослідженні кольоративів конотема «червоний» виявилась найбільш універсальною із численними конотаціями, такими як небезпека, важливість і попередження, що мають спільне значення в різних культурах. Навпаки, значення «синього» кольору значно варіюються між культурами. У результаті аналізу 72% конотацій кольорів показали повний або частковий збіг, що свідчить про важливість кольору як засобу вираження культурних асоціацій.

Таким чином, конотація як мовне явище має складну й багатошарову природу, що відтворює різноманітність культурних, соціальних і психологічних чинників. Зіставний аналіз конотацій природних явищ, зоонімів та кольоративів у різних культурах світу свідчить про те, що значна частина конотацій є універсальною, однак певні конотації зберігають унікальні культурні риси, що сприяє багатогранності мовного й культурного простору.

У межах дослідження створено спеціальний «Довідник лексичних конотацій назв природних явищ, кольоративів та зоонімів у культурах України, США, Великої Британії та Німеччини», де надано систематизовану інформацію про лексичні конотації досліджених конотем.

Укладений довідник можна вважати джерелом для подальших досліджень. Основною перевагою довідника є проста й зручна у візуальному стані система структурування даних. Розроблений спосіб систематизації також є основою для представлення результатів глибших досліджень явища лексичних конотацій у контексті зіставного аналізу у різних культурах світу.

Практичне застосування довідника лексичних конотацій полягає у тому, що він може бути корисним джерелом під час вивчення таких фахових мовознавчих дисциплін, як «Вступ до перекладознавства», «Редагування перекладів», «Лінгвокраїнознавство» тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арделян, О. В., Войченко, М. Р. Конотація як тип лексичного значення фразеологічної одиниці з прецедентним онімом / О. В. Арделян, М. Р. Войченко // Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку. – 2022. – № 21. – С. 269–274.
2. Бабій, І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / І. О. Бабій, М. І. Голянич, Стуфурак Р. І. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. університет ім. В. Стефаника, 2024 – 336 с.
3. Балалаєва, О. Ю. Класифікації електронних словників / О. Ю. Балалаєва // Міжнародний філологічний часопис / Вип. 12. / № 2. – 2021. С. 60–63.
4. Димчук, Т. Культурно конотована лексика у творах українських письменників Поділля у контексті психолінгвістики й лінгводидактики / Т. Димчук // Лінгвоукраїністика ХХІ століття: традиції, новаторство : матеріали науково-практичної конференції. – Вінниця : 2022. – С. 139–144.
5. Дубічинський, В. В. Лексикографія / В. В. Дубічинський : навч. посіб. / – Харків : НТУ «ХП», 2012 – 66 с.
6. Єрмоленко, С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – Київ : Довіра, 1999. – 431 с.
7. Зайченко, Ю. О. Конотація як лінгвістичне явище: дефініція, типологія, властивості та структура / Ю. О. Зайченко // Science and Education in a New Dimension. Philology – Київ, 2019. – Вип. 210. – С. 81–85.
8. Кочерган, М. П. Вступ по мовознавства : підручник / – Київ : ВЦ «Академія», 2001 – 367 с.
9. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство : підручник / – Київ : ВЦ «Академія», 2010 – 464 с.
10. Манакін, В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / – Київ : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с.

11. Мариненко, І. О. Лексикологія української мови : практикум / І. О. Мариненко. – Київ, 2017. – 172 с.
12. Мацько, Л. І. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько : підручник / – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.
13. Ментинська, І. Б. Сучасний стан та перспективи онлайн-лексикографії комп'ютерної галузі / І. Б. Ментинська // Вісник університету імені А. Нобеля. Серія «Філологічні науки». / № 2. – 2024. – С. 201–213.
14. Сіроштан, Т. В., Корольова, А. О. Гумористична конотація лексики творів В. Нестайка (на прикладі роману «Тореадори з Васюківки») / Т. В. Сіроштан, А. О. Корольова // Українські студії в європейському контексті. – 2020. № 1. – С. 240–243.
15. Швецова-Водка, Г. М. Загальна теорія документа і книги : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2014. – 405 с.
16. Шовкопляс, Ю. О. Культурна конотація розмовних одиниць в американському варіанті англійської мови / Ю. О. Шовкопляс // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. / Т. 32. – Запоріжжя : ВД «Гельветика», 2021. – С. 227–231.
17. Шульга, Т. А. Гумористичний компонент у семантиці лексичних і фразеологічних одиниць мови творів Євгена Дударя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – К., 2009. – 20 с.
18. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield – The University of Chicago Press, 1984 – 564 p.
19. Bullon S. The Treatment of Connotation in Learners' Dictionaries / S. Bullon // Proceedings Papers from the EURALEX. – 1990. – P. 27–33.
20. Hall E. Beyond Culture / E. Hall. – New York : Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1989 – 299 p.
21. Hall E. The Silent Language / E. Hall – New York : Doubleday and Company, 1959 – 240 p.
22. Hartmann R.R.K. Dictionary of Lexicography / R.R.K. Hartmann, Gregory James. – London and New York : Routledge, 2002. – 176 p.

23. Martin W. On the Organization of the Semantic Data in Passive Bilingual Dictionaries / W. Martin. – in M. Alvar Ezquerr (ed.), – 1999. – P. 193–201.
24. Meijs W. J. Morphology and Word Formation in a Machine-readable Dictionary: Problems and Possibilities / W. J. Meijs. – *Folia Linguistica: Acta Societatis Linguisticae Europaeae* / № 24. – 1990. – P. 45–71.
25. Nesi H. User's Guide to Electronic Dictionaries for Language Learners / H. Nesi. – *International Journal of Lexicography*. – № 12. – 1999. – P. 55–56.
26. Nuccorini S. The Treatment of Metaphorical and Idiomatic Expressions in Learners' Dictionaries / S. Nuccorini // *Proceedings Papers from the EURALEX*. – 1986. – P. 149–160.
27. Schryver G. M. Lexicographers' Dreams in the Electronic-Dictionary Age / G. M. Schryver. – *International Journal of Lexicography*. – Vol. 16, № 2. – 2003. – P. 143–199.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Баранцев, К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев / К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Фразеологічний словник української мови / [В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.] – Київ : Наукова думка, 1993. – 998 с.
3. Мартінек С. В. Український асоціативний словник / С. В. Мартінек / Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 344 с.
4. Горох [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://goroh.pp.ua/>
5. Duden [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.duden.de/>
6. Multitran Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.multitran.com/>
7. The Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.thefreedictionary.com/>
8. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.wikipedia.com.ua/>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Приклади з фразеології, сталих висловів та асоціацій в українській, англійській та німецькій мовах, використаних для аналізу лексичних конотацій

№	Приклад	Значення
1.	Душа відлетіла в небо	смерть
2.	Живим на небо лізти	погано почуватись
3.	Небо прихилити	зробити щось неможливе
4.	Піти на небо	помирати
5.	Небо коптити	жити бездіяльно
6.	Небо в клітинку	перебувати у в'язниці
7.	Попасти пальцем у небо	помилитися
8.	Сьоме небо	радість і щастя
9.	Як зірок на небі	дуже багато
10.	Скинути з неба на землю	позбавити ілюзій
11.	Чекати як манни небесної	з нетерпінням
12.	Хоч грім з неба	за будь-яких обставин
13.	Плисти за течією	пасивно підкорятись обставинам
14.	Не розлий вода	нерозлучні
15.	Як водою змило	зникнення
16.	Грішна вода	горілка
17.	Виводити на чисту воду	дізнаватися правду
18.	Як у воді намочений	зажурений
19.	Товкти воду в ступі	гаяти час
20.	У воду канути	пропасти
21.	Як дві краплі води	дуже схожий
22.	Хоч у воду скачи	безвихідь
23.	Вилами по воді писано	сумнівність
24.	Хоч з лиця води напиться	краса
25.	Піти у воду	зникнути
26.	Лити холодну воду	приголомшувати, лякати
27.	Не братися ані за холодну воду	лінуватися
28.	За водою йти	розорятися
29.	Кінці в воду	не залишати слідів злочину
30.	Виплисти на чисту воду	ставати відомим
31.	Як вогонь на суху соломку	дуже жадібно
32.	У вогонь і воду	куди завгодно
33.	Прометей вогонь	прагнення до мети
34.	Піддавати жару у вогонь	підсилювати суперечку
35.	Гра з вогнем	необережність
36.	Як вогню вхопити	короткий інтервал
37.	Вогнем горіти	мати температуру
38.	Палити вогнем	завдавати страждань
39.	Аж вогню дає	у стані гніву
40.	З вогником	сповнений енергії
41.	Вдень з вогнем не знайти	рідкісність
42.	З вогню та в полум'я	з однієї неприємності в іншу
43.	Пашіти вогнем	сильне збудження

44.	Як дощ на голову	раптово
45.	Золотий дощ	прибутки
46.	Як свиня у дощ	не чепурний
47.	З дощу та під ринву	з однієї неприємності в іншу
48.	Як торішний сніг	непотрібний
49.	До першого снігу	початок зими
50.	Аж снігом сипле	почуття холоду від страху
51.	Снігу зимою не дістанеш	скупість
52.	Вітер у голові	легковажність
53.	Не кидати слова на вітер	обов'язковість
54.	Пускати на вітер	витрачати даремно
55.	Ганяти вітер	байдикувати
56.	Вітер у кишнях	злидні
57.	Яким вітром	несподіваність
58.	Валитися від вітру	виснаженість
59.	Свіжий вітер	зміна обставин
60.	З вітерцем	на великій швидкості
61.	Хмара хмарою	сумний, похмурий
62.	Як чорна хмара	дуже сумний
63.	Літати в хмарах	сприймати дійсність наївно
64.	Наганяти чорну хмару	псувати настрій
65.	Аж до самих хмар	дуже високо
66.	Зсадити з хмар на землю	повернути до реальності
67.	As clear as the sky is blue	очевидність
68.	To aim for the sky	амбіційність
69.	Castles in the sky	марні надії
70.	Gone to the big something in the sky	померти
71.	Out of the blue sky	несподіваність
72.	Pie in the sky	марна надія
73.	The sky is the limit	все можливо
74.	A fish out of water	незручне становище
75.	To be a long drink of water	високий зріст
76.	In deep water	небезпека
77.	To be in hot water	гнів, агресія
78.	Like oil and water	несумісність
79.	To calm the waters	мир, спокій
80.	Giggle-water	алкогольний напій
81.	To go through hell and high waters	пройти багато перешкод
82.	Joy water	алкоголь
83.	Milk-and-water	слабкість
84.	Muddy the waters	невизначеність
85.	Troubled waters	складна ситуація
86.	To set the world in fine	здіймати галас
87.	To add fuel to the fire	підливати масло у вогонь
88.	To be like a house on fire	безлад
89.	To play with fire	грати з вогнем
90.	To walk through fire	досягти успіху
91.	Fire and brimstone	палка промова
92.	To catch fire	набути популярності
93.	Fire in the belly	мотивація
94.	Trial by fire	випробування
95.	Fire sale	розпродаж
96.	As right as rain	у повному порядку
97.	Rain check	прохання відтермінувати захід

98.	Raining cats and dogs	сильний дощ
99.	Rain or shine	у будь-якому випадку
100.	Rain on parade	зруйнувати плани
101.	Rain stopped play	перенести або скасувати захід
102.	It never rains but it pours	низка проблем
103.	No rain, no rainbow	удача після нещастя
104.	Rainmaker	людина зі зв'язками
105.	Rain out	відтермінувати
106.	As swift as the wind	дуже швидкий
107.	To be in the wind	дуже вірогідний
108.	To beat the wind	виконувати марну роботу
109.	Between wind and water	вразливий
110.	To finger to the wind	зосереджуватись на важливому
111.	To go like the wind	рухатись дуже швидко
112.	A wind of change	важливі зміни
113.	As the wind blows	залежно від обставин
114.	Before the wind	з великим поспіхом
115.	To get wind	дізнаватись таємниці
116.	To sail against the wind	незважаючи на труднощі
117.	A cloud on the horizon	проблема
118.	To be in a dark cloud	бути пригніченим
119.	To be on cloud nine	бути щасливим
120.	To be under a cloud	бути під підозрою
121.	Black cloud	пригнічений настрій
122.	On a cloud	дуже щасливий
123.	Cloud the issue	відволікатись
124.	Head in the cloud	непрактичний, розсіяний
125.	In the cloud	віддалений від дійсності
126.	In den Himmel kommen	вмирати
127.	Aus heiterem Himmel	несподівано
128.	In den Himmel heben	звеличувати
129.	Nicht vom Himmel fallen	працювати, щоб досягти чогось
130.	Hängt der Himmel voller Geigen	щастя, радість
131.	Himmel und Erde in Bewegung setzen	спробувати всі методи
132.	Den Himmel auf Erden haben	сприятлива ситуація
133.	Aus allen Himmeln fallen	бути розчарованим
134.	Wasser in ein Sieb schöpfen	виконувати марну роботу
135.	Nicht das Wasser reichen können	не мати здібностей
136.	Von reinstem Wasser	чистота
137.	Bei Wasser und Brot sitzen	перебувати у в'язниці
138.	Zu Wasser werden	не бути реалізованим
139.	Das wäscht kein Wasser ab	ганьбу не змити водою
140.	Das Wasser steht bis zum Hals	мати борги
141.	Wasser auf jemandes Mühlen sein	бути аргументом
142.	Jemandem das Wasser abgraben	позбавити засобів існування
143.	Nah am/ans Wasser gebaut haben	легко починати плакати
144.	Ins Wasser fallen	не бути реалізованим
145.	Ins kalte Wasser springen	наважитися на щось нове
146.	Fließt noch viel Wasser den Berg	великий проміжок часу
147.	Wie Feuer und Wasser sein	бути несумісними
148.	Feuer und Flamme sein	мати ентузіазм
149.	Öl ins Feuer gießen	підливати масло у вогонь
150.	Feuer unter dem Dach haben	змусити покvapитись
151.	Etwas aus dem Feuer reißen	довести справу до кінця

152.	Für jemanden durchs Feuer gehen	бути готовим на все
153.	Es ist Feuer am Dach	велике хвилювання
154.	Zwischen zwei Feuer geraten	потрапити у дві халепи
155.	Ein warmer Regen	подарунок у вигляді грошей
156.	Vom Regen in die Traufe kommen	з однієї халепи в іншу
157.	Jemanden im Regen lassen	не допомогти
158.	Auf Regen folgt Sonnenschein	удача після нещастя
159.	Schnell wie der Wind	дуже швидкий
160.	Irgendwo weht ein anderer Wind	зміна ситуації
161.	Wissen woher der Wind weht	розуміти ситуацію
162.	Wind machen	здіймати галас
163.	Wind von etwas bekommen	дарма дізнатися про щось
164.	Den Wind um die Nase wehen	пізнавати життя
165.	Bei Wind und Wetter	за будь-яких умов
166.	Durch den Wind sein	бути збентеженим
167.	Gegen den Wind segeln	виступати проти панівної думки
168.	Mit dem Wind segeln	підтримувати панівну думку
169.	In den Wind reden	не звертати уваги
170.	Etwas in den Wind schlagen	витратити марно
171.	In alle Winde	всюди
172.	Wer Wind sät, wird Sturm ernten	кара за скоєне
173.	Auf Wolken schweben	бути мрійливим
174.	Auf Wolke sieben schweben	бути щасливим
175.	Aus allen Wolken fallen	повернутися в реальність
176.	На світ білий не дивився б	сум
177.	Білий світ	життя, ранок
178.	Покидати білий світ	помирати
179.	Казка про білого бичка	щось вигадане
180.	До білого волосся	до старості
181.	Чорним по білому	чітко та зрозуміло
182.	Серед білого дня	не приховано
183.	Біла дівчина	краса
184.	Біла ворона	хтось, хто виділяється
185.	Білі мухи	сніг
186.	Побіліти, як стіна	страх
187.	Біді метелики замигтіли	втратити здатність сприйняття
188.	Видавати біле за чорне	виставляти щось протилежним
189.	Біла сорочка	чистота
190.	Білими нитками шитий	погано замаскований
191.	Як чорний віл у ярмі	важка праця
192.	Чорна кішка пробігла	посваритись
193.	Чорний ворон	машина для арештованих
194.	На чорний день	на випадок скрути
195.	Чорні дні	неприємні клопоти
196.	Чорне слово	лайливий вислів
197.	Наганяти чорну хмару	псувати настрої
198.	Чорна справа	підступний вчинок
199.	Чорна пряма	ганьба
200.	Держати в чорному тілі	суворе ставлення
201.	Як чорна хмара	сумний настрої
202.	Червоний півень	пожежа
203.	Бути червоною ниткою	бути основним
204.	Брехати	асоціація
205.	Важливий	асоціація

206.	Гнів	асоціація
207.	Допомога	асоціація
208.	Засоромитися	асоціація
209.	Калина	асоціація
210.	Почервоніти	асоціація
211.	Кров	асоціація
212.	Неправильно	асоціація
213.	Серце	асоціація
214.	Яскравий	асоціація
215.	Жовто-блакитний прапор	асоціація
216.	Газета (жовта преса)	асоціація
217.	Жито	асоціація
218.	Сонце	асоціація
219.	Осінь	асоціація
220.	Місяць	асоціація
221.	Радість	асоціація
222.	Синій птах	щастя, ідеал
223.	Синя панчоха	незаміжня жінка
224.	За синім морем	дуже далеко
225.	Небо	асоціація
226.	Вечір	асоціація
227.	Вітер	асоціація
228.	Вода	асоціація
229.	Дощ	асоціація
230.	Синьоокість	асоціація
231.	Блакитна кров	асоціація
232.	Море	асоціація
233.	Зелений змій	алкоголь
234.	Молодий та зелений	недосвідчений
235.	Давати зелену вулицю	сприятливі умови
236.	Зелена вулиця	безперешкодний шлях
237.	До зелених віників	дуже довго
238.	Гроші	асоціація
239.	Дерева	асоціація
240.	Жито	асоціація
241.	Журба	асоціація
242.	Заздрість	асоціація
243.	Злість	асоціація
244.	Трава	асоціація
245.	Молодість	асоціація
246.	Очі	асоціація
247.	As white as driven snow	блідий
248.	As white as a sheet	блідий від страху
249.	White elephant	коштовна марна річ
250.	A white lie	брехня заради спасіння
251.	To be in black and white	бути зафіксованим
252.	To hang out the white flag	здатися
253.	Men in white coats	лікарі
254.	To play the white man	поводитись гідно
255.	White elephant in the room	очевидна річ, яку не помічають
256.	White hat	високоморальна людина
257.	White paper	офіційна заява уряду
258.	Whiter than white	чистий, невинний
259.	White heat	активність, збудження

260.	White hope	людина, на яку сподіваються
261.	White sheep	слухняна людина
262.	As black as ink	дуже чорний
263.	As black as night	дуже чорний
264.	A black day	сумна подія
265.	Black look	злість, гнів
266.	To be in the black	бути платоспроможним
267.	Black as a skillet	дуже чорний
268.	Black oil	нафта
269.	Black hat	негідник
270.	Black humor	чорний гумор
271.	Black list	чорний список
272.	Black money	нелегальний дохід
273.	Black triangle	НЛЮ
274.	Paint black	зображати злим
275.	Black box	чорний ящик
276.	In a black cloud	бути розгніваним
277.	Black Friday	розпродаж
278.	Black market	чорний ринок
279.	As red as a beet	засоромлений
280.	As red as a poppy	засоромлений або розгніваний
281.	A red face	засоромленість
282.	A red-letter day	дуже важливий день
283.	To wave a red flag to a bull	провокація
284.	Code red	тривога
285.	Red hot	дуже гарячий
286.	Red line	червона лінія
287.	To be in the red	бути у боргах
288.	Red mist	розлюченість
289.	Red tape	бюрократичні процедури
290.	The red carpet	гостинність
291.	A yellow streak	легко залякуваний
292.	To follow the yellow brick road	йти шляхом успіху
293.	Yellow dog	нікчема
294.	Yellow-belly	боягуз
295.	To be yellow	бути боягузом
296.	To have a yellow belly	поводитись, як боягуз
297.	Yellow journalist	«жовтий» журналіст
298.	Yellow press	жовта преса
299.	A blue funk	депресія
300.	A shot out of the blue	щось несподіване
301.	Blue blood	аристократія
302.	Blue devils	депресія
303.	Blue film	фільм із сексуальними сценами
304.	Blue hair	жінка похилого віку
305.	Blue suits	поліція
306.	Blue-eyed boy	шанований чоловік
307.	To go blue	змерзнути
308.	Once in a blue moon	дуже рідко
309.	To be blue in the face	бути втомленим після промови
310.	Blue and white	поліційна машина
311.	Blue book	статистичний довідник
312.	Blue coats	поліція
313.	Blue-eyed girl	шанована жінка

314.	To feel blue	сумувати
315.	Girls in blue	жінка-поліціант
316.	To have a blue fit	розізлитись
317.	As green as grass	дуже зелений
318.	A little green	недосвідчений
319.	To be green with envy	заздрити
320.	Green hand	недосвідчений
321.	Green light	безперешкодний шлях
322.	Green paper	паперові гроші
323.	Green stuff	паперові гроші
324.	To have green fingers	бути вправним садівником
325.	To be green	бути молодим
326.	To go green	захищати довкілля
327.	Green politics	«зелена» політика
328.	Green-eyed monster	ревнощі
329.	Long green	паперові гроші
330.	Weiße Mäuse sehen	галюцинації від алкоголю
331.	Die weiße Fahne hissen	здаватися
332.	Eine weiße Weste haben	мати гарну репутацію
333.	Einen weißen Kragen haben	інтелектуальна праця
334.	Ein weißer Fleck auf der Landkarte	щось невідоме
335.	Die weiße Taube	мир
336.	Etwas schwarz auf weiß haben	письмове підтвердження
337.	Einen weißen Arsch haben	бути боягузом
338.	Weiß wie eine Wand sein	бути блідим від страху
339.	Warten bis man schwarz wird	марно чекати
340.	Sich schwarz ärgern	бути розлюченим
341.	Den schwarzen Peter zuschieben	перекладати провину
342.	Das schwarze Schaf sein	виділятися
343.	Schwarze Zahlen schreiben	мати прибуток
344.	Ins Schwarze treffen	влучно сказати
345.	Nicht das Schwarze unter dem Nagel gönnen	бути скупим
346.	Einen schwarzen Humor haben	мати чорне почуття гумору
347.	Auf der schwarzen Liste stehen	погано ставитись
348.	Das schwarze unter den Fingernägeln	дуже мало
349.	Schwarzer Montag	невдалий день або початок
350.	Schwarze Katze	нещастя
351.	Schwarzarbeit	нелегальна робота
352.	Schwarzfahren	проїзд без квитка
353.	Schwarz sehen	бути песимістом
354.	Schwarzes Gold	нафта
355.	Schwarz wie die Nacht	дуже чорний
356.	Es durch die rosarote Brille sehen	бути оптимістом
357.	Innen sind sie alle rosa	однаковість
358.	Der rote Faden	суть
359.	Wie ein rotes Tuch wirken	дратувати
360.	Einen roten Teppich ausrollen	урочисто вітати
361.	Jemandem die rote Karte geben	неприйнятна поведінка
362.	Rote Zahlen schreiben	мати борги
363.	Rot werden	злитися
364.	Rot sehen	розлютитися
365.	Rot wie Blut	дуже червоний
366.	Heute rot, morgen tot	несподівані зміни
367.	Die rote Laterne	останнє місце у змаганні

368.	Sich die Augen rot weinen	сильно плакати
369.	Den roten Hahn aufs Dach setzen	підпалювати
370.	Keinen roten Heller für etwas geben	вважати марним
371.	Sich etwas rot anstreichen	вважати важливим
372.	Ein Satz rote Ohren	бути засоромленим
373.	Mit roten Ohren abziehen	піти засоромленим
374.	Das Gelbe vom Ei	найкраща частина
375.	Gelb vor Neid sein	заздрити
376.	Die gelbe Karte geben	неприйнятна поведінка
377.	Safran macht den Kuchen gelb	дрібні деталі багато важать
378.	Das Blaue vom Himmel lügen	брехати
379.	Sich grün und blau ärgern	розлютитися
380.	Blaues Blut in den Adern haben	аристократія
381.	Mit einem blauen Auge davonkommen	мінімальні втрати
382.	Ins Blaue raten	припускати
383.	Der blaue Brief	лист про погану поведінку
384.	Blauer Dunst	дим від цигарок
385.	Ein blaues Wunder erleben	бути враженим
386.	Blauäugig sein	бути наївним
387.	Blau machen	прогулювати
388.	Blau sein	бути п'яним
389.	Eine Fahrt ins Blaue machen	спонтанна подорож
390.	Blaues Gold	питна вода
391.	Ach du grüne Neune!	здивування
392.	Grünschnabel	недосвідчений
393.	Grün hinter den Ohren sein	недосвідчений
394.	Dasselbe in grün	незначні відмінності
395.	Auf keinen grünen Zweig kommen	не мати успіху
396.	Etwas über den grünen Klee loben	перебільшувати
397.	Jemandem nicht grün sein	не довіряти
398.	Komm an meine grüne Seite	розпочати щось нове
399.	Jemand grün und blau schlagen	сильно побити
400.	Die grüne Hölle	тропічний ліс
401.	Alles im grünen Bereich sein	бути як слід
402.	Grünes Licht geben	дозволяти
403.	Der grüne Daumen	бути вправним садівником
404.	Grün vor Neid	заздрити
405.	Grün im Gesicht sein	хворіти
406.	Як собака у човні	незручне становище
407.	Як собака з прив'язі	дуже швидко
408.	Де собака заритий	справжня причина
409.	Собака на сіні	не користуватися й не давати
410.	Собака не перескочить	дуже високий
411.	Бита собака	мати досвід
412.	Як побита собака	провина
413.	Хоч на собаку лий	поганий смак
414.	Вішати всіх собак	безпідставно звинувачувати
415.	З собаками не піймати	надійно сховатися
416.	Ні за собаку пропасти	даремно
417.	Як собаці на перелазі	дуже погано
418.	Ганяти собак	байдикувати
419.	З'їсти собаку	мати досвід
420.	Чорна кішка пробігла	сварка
421.	Кішки нема чим годувати	злидні

422.	І кіт не валявся	відсутність результату
423.	Як кіт наплакав	дуже мало
424.	Не все коту масниця	нещастя
425.	Тягти kota за хвіст	зволікати
426.	Купувати kota в мішку	щось невідоме
427.	Коти шкребуть на серці	тривога
428.	Гратися в kota і мишку	хитрість
429.	Заблукана вівця	збитися зі шляху
430.	Ні пес ні баран	нікчема
431.	Як вівці	слухняність
432.	Як баран на нові ворота	здивування
433.	Слон на вухо наступив	не мати музичного слуху
434.	Робити з мухи слона	перебільшувати
435.	Спокій	асоціація
436.	Сміливість	асоціація
437.	Спокій	асоціація
438.	Сила	асоціація
439.	As sick as a dog	хворіти
440.	A dog's dinner	безлад
441.	Dog day afternoon	спекотні дні
442.	Every dog has its day	кожен має шанс на успіх
443.	To have dog's chance	не мати шансів
444.	It's not my dog	відмовлятися від відповідальності
445.	The dogs days	спека
446.	A dog's breakfast	безлад
447.	A barking dog never bites	марні погрози
448.	Dog eats dog	конкуренція
449.	Dogs of war	війна
450.	Don't sell me a dog	прохання не брехати
451.	Sea dog	моряк
452.	The top dog	людина з владою
453.	To work like a dog	багато працювати
454.	A bag of cats	поганий спільник
455.	A cat may look at the king	мати права
456.	As nervous as a cat	бути знервованим
457.	Curiosity killed the cat	надмірна цікавість
458.	Dead cat on the line	безлад
459.	The cat is out of the bag	розкритий секрет
460.	To be like a cat on hot bricks	бути знервованим
461.	Top cat	людина з владою
462.	A wolf in sheep's clothes	небезпечна людина
463.	Black sheep	хтось, хто виділяється
464.	To cast a sheep's eye	мати підозру
465.	To count sheep	виконувати монотонну роботу
466.	To be like sheep	бути слухняним
467.	White sheep	дуже слухняний
468.	An elephant never forgets	мати гарну пам'ять
469.	Eat an elephant one bite at a time	поступово досягати мети
470.	Elephant in the corner	очевидна річ, яку не помічають
471.	Kill a fly with an elephant gun	гаяти ресурси
472.	See pink elephant	галюцинації через алкоголь
473.	As bold as a lion	дуже хоробрий
474.	As strong as a lion	дуже сильний
475.	To fight like a lion	хоробро боротися

476.	The lion's mouth	небезпека
477.	To throw to the lions	жертвувати
478.	As brave as lion	дуже хоробрий
479.	To walk into the lion's den	небезпечна ситуація
480.	Ein dicker Hund	груба помилка
481.	Bekannt sein wie ein bunter Hund	бути відомим
482.	Wie ein geprügelter Hund	засоромлений
483.	Wie ein Hund leben	зlidні
484.	Müde sein wie ein Hund	дуже стомитися
485.	Frieren wie ein junger Hund	сильно мерзнути
486.	Schlafende Hunde wecken	дарма звертати увагу
487.	Mit keinen Hund hinter dem Ofen hervorlocken	не цікавити
488.	Jemanden wie einen Hund behandeln	суворо поводитись
489.	Auf den Hund kommen	несприятливі обставини
490.	Jemanden auf den Hund bringen	занапастити
491.	Auf dem Hund sein	бути знищеним
492.	Mit allen Hunden gehetzt sein	бути розумним
493.	Da liegt der Hund begraben	суть проблеми
494.	Das ist unter dem/allem Hund	неякісний
495.	Hunde, die bellen, beißen nicht	марні погрози
496.	Der Katze die Schelle umhängen	неприємне завдання
497.	Die Katze aus dem Sack lassen	викрити секрет
498.	Die Katze im Sack kaufen	купувати щось невідоме
499.	Um etwas herumgehen wie die Katze um den heißen Brei	уникати основного
500.	Da beißt sich die Katze in den Schwanz	причина й наслідок
501.	Das trägt die Katze auf dem Schwanz fort	несуттєва дрібниця
502.	Die Katze lässt das Mäusen nicht	старі звички
503.	Wenn die Katze aus dem Haus ist, tanzen die Mäuse	користуватись свободою
504.	Schwarzes Schaf	хтось, хто виділяється
505.	Die Schafe von den Böcken trennen/scheiden	ділити на чорне й біле
506.	Ein räudiges Schaf steckt die ganze Herde an	поганий вплив
507.	Den schlafenden Löwen wecken	дарма звертати увагу
508.	Gut gebrüllt, Löwe	дотепний жарт
509.	Sich wie ein Elefant im Porzellanladen benehmen	бути незграбним